

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0122-з
спеціальності: 012 «Дошкільна освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
О. В. Бондаревич

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, к. пед. н., доц. _____ Л. М. Шульга

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, к. пед. н., доц. _____ А. Ф. Курінна

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Бондаревич Ользі Вікторівні

- 1. Тема роботи:** «Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами інноваційних технологій»
керівник роботи Шульга Людмила Миколаївна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
затверджена наказом ЗНУ від 26 вересня 2023 р. № 1504-с
- 2. Строк подання студентом роботи** 28 листопада 2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):** проаналізувати сутність ключових понять дослідження; з'ясувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці сучасної дошкільної школи; теоретично обґрунтувати педагогічні умови запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** 2 рисунки, 2 таблиці з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Шульга Л.М.	03.02.23 р.	03.02.23 р.
Розділ 1	Шульга Л.М.	17.03.23 р.	17.03.23 р.
Розділ 2	Шульга Л.М.	14.05.23 р.	14.05.23 р.
Висновки	Шульга Л.М.	01.09.23 р.	01.09.23 р.
Додатки	Шульга Л.М.	23.10.23 р.	23.10.23 р.

7. Дата видачі завдання: 03.02.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Збір та систематизація матеріалу	лютий	виконано
2.	Написання вступу	березень	виконано
3.	Написання першого розділу	квітень-травень	виконано
4.	Написання другого розділу	червень	виконано
5.	Написання висновків	вересень	виконано
6.	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7.	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8.	Захист	грудень	

Студент _____ О. В. Бондаревич
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Л. М. Шульга
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т. В. Турбар
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 66 с., 2 рисунки, 60 джерел, 8 додатків.

Мета дослідження: розроблення і теоретичне обґрунтування педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти.

Об'єкт дослідження: процес розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти.

Методи дослідження: загальні методи наукового пізнання – діалектичний і логічний методи пізнання, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція при визначенні педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти., моделювання запровадження технології з розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку; методи теоретичного дослідження – педагогічний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, нормативно-правових документів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження сутності, структури і особливостей розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичне значення роботи полягає в науковому обґрунтуванні педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти.

Практичне значення полягає в розробленні педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

РОЗВИТОК, ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ, ДІТИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ,
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

SUMMARY

Bondarevich O. V. Development of Creative Abilities of Older Preschool Children by Means of Innovative Technologies

This qualification work consists of an introduction, two parts, conclusions, a list of used literature (60 articles, 3 of foreign origin), and appendices.

The reform of Ukraine's modern education system requires the search for means aimed at creating optimal conditions for the creative self-realization of each child and improving the quality of preschool education to ensure the development of creative abilities in older preschool children.

Researchers believe that the success of a child's creative ability development depends directly on the organization of the educational development space of the preschool education institution, involving children in creative activities based on their own experience, knowledge, skills, and mental qualities. However, in recent times, both psychologists and pedagogical practitioners have noted a lack of consideration of a child's nature in educational work, which negatively affects their health and development.

The research purpose: to develop and theoretically substantiate pedagogical conditions for implementing technology for the development of creative abilities in older preschool children in a blended form of education.

The research tasks:

- 1) to clarify the essence of the concepts: «development», «abilities», «creative ability», and «creative abilities of older preschool children»;
- 2) to characterize the psychological features of older preschoolers in the context of developing creative abilities;
- 3) to analyze innovative technologies for developing the creative abilities of older preschool children;
- 4) to determine the features of the educational process in the conditions of a blended form of preschool education;

5) to develop and justify pedagogical conditions for implementing the technology for developing creative abilities in older preschool children in a blended form of education;

6) to create a methodology for assessing the effectiveness of pedagogical conditions for implementing the technology of developing creative abilities in older preschool children in drawing classes in a blended form of education.

The research object of the qualifying work is the process of developing the creative abilities of older preschool children.

The subject of the research is pedagogical conditions for implementing the technology of developing creative abilities in a blended form of preschool education.

The part 1 “Scientific and Theoretical Foundations of the Problem of Developing Creative Abilities in Older Preschool Children” includes an analysis of the terminological field of the research problem of developing creative abilities in preschool children; psychological features of older preschool age in the context of developing creative abilities; innovative technologies as a means of developing creative abilities in older preschool children.

The Part 2 “Theoretical Substantiation of Pedagogical Conditions for Implementing the Technology of Developing Creative Abilities in a Blended Form of Preschool Education” presents the features of the educational process in the conditions of a blended form of preschool education; pedagogical conditions for implementing the technology of developing creative abilities in a blended form of education; a methodology for assessing the effectiveness of pedagogical conditions for implementing the technology of developing creative abilities in older preschool children in drawing classes.

The obtained results can be used by preschool educators.

Keywords: development, creative abilities, older preschool children, innovative technologies.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Науково-теоретичні засади проблеми розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку	12
1.1. Термінологічне поле дослідження проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.	12
1.2. Психологічні особливості старшого дошкільного віку в контексті розвитку творчих здібностей	22
1.3. Інноваційні технології як засіб розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку	
Розділ 2. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти	29
2.1. Особливості освітнього процесу в умовах змішаної форми освіти дітей дошкільного віку	41
2.2. Педагогічні умови запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти.....	45
2.3. Методика перевірки ефективності педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі освіти.....	62
Висновки.....	69
Список використаних джерел.....	73
Додатки.....	79

ВСТУП

Реформування сучасної системи освіти України потребує пошуку засобів, покликаних створити оптимальні умови для творчої самореалізації кожної дитини, підвищити якість дошкільної освіти з метою забезпечення розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Актуальність проблеми підтверджується основними положеннями законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Національної доктрини розвитку освіти XXI століття, Конвенцією про права дитини, Концепцією Нової української школи, Базовим компонентом дошкільної освіти та ін, які унормовують діяльність закладів дошкільної освіти, декларують розвиток творчих здібностей дитини як одне з основних завдань. В основу Базового компонента дошкільної освіти покладено ідеї гуманістичної педагогіки, спрямовані на визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості; щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства; повагу до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду; розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей .

Наукові джерела свідчать, що видатні спеціалісти в галузі дошкільної педагогіки та психології справедливо вважають дошкільний вік сенситивним у розвитку творчих здібностей особистості (І. Бех, А. Богуш, Л. Виготський, Л. Венгер, Н. Ветлугіна, О. Дронова, Дж. Гілфорд, О. Запорожець, В. Клименко, О. Кульчицька, С. Ладивір, В. Моляко, О. Музика, Т. Піроженко, В. Рибалко, В. Рогозіна, В. Роменець, Г. Сухорукова та інші).

Аналіз психолого-педагогічної літератури доводить, що дошкільний вік вважається науковцями і практиками сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей завдяки своїм унікальним психофізіологічним можливостям: розвитку образного мислення, уяви, емоційної сфери, чуттєвого сприйняття.

Як найвищу цінність розглядають творчість сучасні вітчизняні науковці (І. Бех, В. Клименко, С. Ладивір, В. Моляко, О. Музика, Т. Піроженко,

Л. Рябокiнь, Л. Сохань, О. Сухомлинська, К. Чорна та iн.) i вважають прiоритетним для дитини саме процес творення як дiяльностi з саморозвитку, а не продукт творчої дiяльностi та його технiчну якiсть.

Старший дошкiльний вiк характеризується педагогами як вiк найбільш iнтенсивного розвитку та збагачення рiзних видiв творчої дiяльностi, яка вирiзняється бiльшим ступенем усвiдомленостi, стiйкостi естетичних почуттiв, уявлень, оцiнок, переконань. Дитина старшого дошкiльного вiку здатна до активного засвоєння сенсорного досвiду, вдосконалення вмiнь з оволодiння рiзними засобами виразностi та використання вже знайомих матерiалiв у створеннi власних робiт, а також вмотивована до пiзнання краси навколишнього оточення й формування естетичної картини свiту.

Науковцi вважають, що успiшнiсть розвитку творчих здiбностей дитини безпосередньо залежить вiд органiзацiї освiтнього розвивального простору закладу дошкiльної освiти, залучення дiтей до творчої дiяльностi з опорою на їхнiй власний досвiд, знання, вмiння, навички та психiчні властивостi. Втiм, останнiм часом i психологи, i педагоги-практики констатують наявнiсть недооцiнки природи дитини в освiтнiй роботi, що негативно впливає на її здоров'я та розвиток.

Серед суттєвих недолiкiв сучасної дошкiльної освiти, якi заважають ефективному вирiшенню завдань iз розвитку творчих здiбностей кожної дитини, науковцi називають: нехтування вiковими психофiзiологiчними особливостями дiтей, сенситивними перiодами їхнього розвитку, iндивiдуальною схильнiстю до окремих видiв дiяльностi; домiнуючу спрямованiсть освiтнього процесу на розвиток лiвої пiвкулі головного мозку i зменшення напруги правої; вiдсутнiсть активної позицiї дiтей в освiтньому процесi; недостатню його спрямованiсть на розвиток у дiтей соцiальної потреби в самореалiзацiї.

Наявнi суперечностi мiж потребою в розвитку творчих здiбностей дiтей старшого дошкiльного вiку i обмеженням ефективних освiтнiх технологiй творчого розвитку дошкiльнят, спрямованих на вирiшення цiєї проблеми. Українська освiта, за твердженням А. Богуш, ще не позбавилась дисциплiнарно-

авторитарної моделі, за якою дитина сприймається як «приймач», який «засвоює, присвоює, рефлексує» впливи дорослої людини.

Наявність означених суперечностей, актуальність цієї проблеми, її важливість для педагогічної теорії і недостатній рівень розробленості щодо освітньої практики зумовили вибір теми дослідження: «Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами інноваційних технологій».

Мета дослідження полягає в розробленні і теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку в змішаній формі освіти.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність понять: «розвиток», «здібності», «творчі здібності», «творчі здібності дітей старшого дошкільного віку».

2. Схарактеризувати психологічні особливості старшого дошкільного віку в контексті розвитку творчих здібностей.

3. Проаналізувати інноваційні технології з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

4. Визначити особливості освітнього процесу в умовах змішаної форми освіти дітей дошкільного віку.

5. Розробити і обґрунтувати педагогічні умови запровадження технології розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку в змішаній формі освіти.

6. Укласти методичку перевірки ефективності педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі освіти.

Об'єкт дослідження – процес розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти.

Для розв'язання поставлених завдань було застосовано наступні методи дослідження:

– загальні методи наукового пізнання: діалектичний і логічний методи пізнання, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція при визначенні сутності творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку, моделювання розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі освіти;

– методи теоретичного дослідження: педагогічний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, нормативно-правових документів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження сутності, структури і особливостей розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти та укладенні методики перевірки ефективності педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі освіти, що можуть бути використані педагогами закладів дошкільної освіти.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Термінологічне поле дослідження проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

Сучасна система освіти України на етапі реформування потребує пошуку засобів, покликаних створити оптимальні умови для творчої самореалізації кожної дитини, підвищити якість дошкільної освіти з метою забезпечення розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. Про це йдеться в нормативно-правових документах, що регламентують діяльність закладів дошкільної освіти в Україні, зокрема в Державному стандарті дошкільної освіти в Україні.

Серед основних завдань дошкільної освіти задекларовано розвиток творчих здібностей дитини. В основу Базового компонента дошкільної освіти покладено ідеї гуманістичної педагогіки, спрямовані на визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості; щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства; повагу до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду; розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей [4, с. 3-4].

На сьогоднішній день існує велика кількість наукових досліджень проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку (В. Клименко, С. Ладивір, В. Моляко, О. Музика, Т. Піроженко, Л. Рябокінь, Л. Сисоева, Л. Сохань, О. Сухомлинська та інш.), попри це питання творчого розвитку дошкільників залишається недостатньо висвітленим і, на наш погляд, вимагає з'ясування.

Дослідження проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку стає можливим за умови розгляду ключових дефініцій: «розвиток»,

«творчість» і «творчі здібності».

Психологи у вивченні феномену розвитку сходяться на його визначенні, як процесу незворотних, спрямованих і закономірних змін, що призводить до виникнення кількісних, якісних і структурних перетворень психіки й поведінки людини [38, с. 260]. Розвиток у психології пов'язується з пізнанням, яке розуміється як процес цілеспрямованого активного відображення об'єктивного світу в свідомості людини [37, с. 206].

Так, С. Сисоева звертає увагу на синонімічність понять «розвиток» і «формування» в педагогіці і погоджується з ученими, які розрізняють змістовну сутність цих термінів у педагогічній (доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України В. Бондар), філософській (доктор філософських наук, професор, дійсний член АПН України І. Зязюн) та психологічній (доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України В. Моляко) наукових галузях [42, с. 142].

На думку С. Сисоевої, формування – це педагогічне управління індивідуальним становленням людської особистості, розвитком потенційних творчих можливостей дитини, таких творчих якостей, які забезпечують успішність у творчій діяльності, індивідуальне становлення особистості. Рушійними силами розвитку вчена називає внутрішні суперечності і розглядає його як зміни внутрішніх задатків, спричинені внутрішніми чинниками – протиріччями, на відміну від формування, в якому відбувається становлення особистості під впливом зовнішніх чинників, перш за все, соціального середовища [22].

Формування творчої особистості дитини в освітньому процесі розглядається як процес фасилітації, створення умов з метою «полегшення, сприяння, стимулювання, активізації розвитку творчих можливостей» [42, с. 153].

Отже, психолого-педагогічні науки трактують розвиток як процес, у ході якого відбуваються якісні зміни особистості людини в результаті її соціалізації та взаємодії з навколишнім соціальним середовищем.

Аналіз поняття «творчість» висвітлює його наукове трактування у двох аспектах: перший, філософський, торкається природи творчості як вищої форми креативності, що розуміється універсально; другий – психологічний, який передбачає аналіз механізмів перебігу творчості.

Так, філософський словник тлумачить «творчість» як людську здатність виходити за межі наявного стану речей та шляхом зміни природних сутностей виробляти те, чого поза людиною, людською діяльністю не існує та існувати не може [48].

Науковці філософської галузі розглядають поняття «творчість» як: засіб самобуття людини, її діяльність, мистецтво, створення нових цінностей матеріального і духовного світу (Аристотель, М. Бердяєв, Г. Гегель та ін.); духовне прозріння, непередбачуване явище, інтуїція, прояв єдності свідомого і несвідомого (А. Бергсон, І. Кант, Платон та ін.); прагнення особистості усвідомити на духовному рівні внутрішній і зовнішній світ (Г. Сковорода, Е. Фромм та ін.); екзистенцію (М. Бердяєв, В. Франкл, М. Хайдеггер та ін.). Філософи (М. Бердяєв, Г. Гегель, І. Кант, Г. Сковорода та ін.) вбачають необхідними характеристиками особистості для творчого процесу: уяву, фантазію, зорову пам'ять, працелюбність, жагу до пізнання світу, сильні вольові якості, інтуїцію, емоційність, відчуття свободи.

Узагальнення філософських поглядів дозволяють схарактеризувати творчість як процес, спрямований на створення нових матеріальних і духовних цінностей, основою якого є потреба особистості в самореалізації і уяві, продуктивна властивість якої залежить від синергії розуму і чуттєвого досвіду людини.

Погляди психологів на сутність творчості різняться, хоча здебільшого в психології цей феномен визначається як «високосвідома діяльність» особистості, що спрямована на «створення нових продуктів матеріальної і духовної культури, які мають суспільно-історичну цінність» [37, с. 352].

Проведений аналіз понять, дозволяє зробити висновок про наявність трьох підходів щодо визначення творчості в психології: гносеологічного,

аксіологічного і цілісного. Представники гносеологічного підходу (А. Асмолов, М. Под'яков) трактують творчість як пошук способів рішення нестандартної задачі в умовах невизначеності. Представники аксіологічного підходу (К. Ясперс, А. Бергсон) основою творчості вважають глибинну екзистенцію людини, а інтуїцію способом її осягання. Основу для розуміння цілісного підходу (В. Давидов, Л. Виготський, О. Леонтьєв) складає система взаємовідносин особистості та світу, реальне перетворення предметної дійсності, культури та самого себе.

Вітчизняний дослідник психологічних аспектів творчості В. Роменець погоджується з теорією цілісного підходу і визначає творчість як діяльність, у процесі якої відбувається формування людини та уможливлення «вияву її неповторної індивідуальності» [40, с. 9].

У контексті діяльності розглядають творчість й інші психологи (Д. Богоявленська, Н. Лейтес, І. Лернер, В. Моляко, А. Петровський та ін.) і зазначають про її подвійний психологічний аспект: особистісний (здібності, мотивація) і процесуальний (знання, вміння, навички). Так, Д. Богоявленська вбачає розкриття механізму творчості лише в процесуально-діяльнісній парадигмі та вважає позицію суб'єкта діяльності можливістю творчих досягнень.

У дослідженні психологічного механізму творчості Я. Пономарьов дійшов висновку, що саме процес приносить особистості задоволення і виявляє серед її характерних особливостей оригінальність, ініціативність, високу самоорганізація, величезну працездатність.

Значний внесок у дослідження теоретичних основ проблеми творчості та її тлумачення було зроблено Г. Костюком, який вважав, що творчість може знаходитися в різних станах, а її механізми починають працювати в процесі самореалізації людини і є для неї найвищою насолодою [51]. У зв'язку з цим творчість розглядається представниками гуманістичної психології як цінність, яка надає людському життю сенс.

Цікавими для нашого дослідження є наукові праці зарубіжних учених, Е. Фромма, К. Роджерса, А. Маслоу, які розглядали творчість як особистісну

потребу вищого, духовного рівня, прагнення до самовираження і вважали, що будь-яка людина може творчо діяти і перетворювати зовнішній світ і саму себе в процесі творчої діяльності.

Так, А. Маслоу вважав, що творчість може проявлятися навіть у повсякденному житті людини і виокремлював дві стадії – первинну і вторинну. Первинну стадію науковець називав пошуком ідеї, в процесі якої людиною рухає емоція інтересу і супроводжується натхненням, збудженням, імпровізацією. Вторинну стадію вчений характеризував як матеріалізацію ідеї, під час якої сила пізнавального інтересу знижується, а підвищується роль самодисципліни і наполегливої праці [59].

Як найвищу цінність розглядають творчість і сучасні вітчизняні науковці (І. Бех, В. Клименко, С. Ладивір, В. Моляко, О. Музика, Т. Піроженко, Л. Рябокінь, Л. Сохань, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.) і вважають пріоритетним для дитини саме процес творення як діяльності з саморозвитку, а не продукт творчої діяльності та його технічну якість.

Педагогічне тлумачення поняття «творчість» зосереджується здебільшого на продуктивній діяльності, результатом якої є «якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення», формування «різноманітних, глибоких і міцних систем знань, на максимальну стимуляцію самостійної діяльності», на розвиток стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, наполегливості під час виконання творчих завдань», які сприяють збагаченню духовної сфери особистості [14, с. 326].

На духовній складовій творчості наголошував і вітчизняний учений, педагог-практик В. Сухомлинський і стверджував, що саме в творчій діяльності розкривається внутрішній світ дитини, забезпечується взаємозв'язок між її інтелектуальним життям та проявом особистого потенціалу [46, с. 471].

Сучасні науковці продовжують вчення В. Сухомлинського, розглядають творчість як вищу форму прояву природи людини й обґрунтовують концепцією життєтворчості особистості, згідно з якою творчість виявляється в свободі вибору стратегії життя, свідомому перетворенні самого себе (О. Бандура,

В. Доній, І. Єрмаков, Г. Ковганич, В. Ляшенко, Л. Михайлова, В. Мозговий, Г. Несен, Л. Сохань, С. Шевцова та інші).

Отже, аналіз проблеми творчості в галузі філософії, психології і педагогіки дозволяє трактувати «творчість» як діяльність людини, що забезпечується її здібностями, мотивами, уявою, інтуїцією, інтелектуальною діяльністю, знаннями й досвідом і спрямовується на продукування нових матеріальних, духовних цінностей та на власне життєтворення.

Свідоме перетворення самого себе в процесі творчої діяльності сприяє розвитку творчих здібностей і особистості загалом, для якої, на думку О. Кульчицької, характерні такі властивості як: виникнення спрямованого інтересу до певної галузі знань ще в дитячі роки; зосередження на творчій роботі, спрямованість на обраний напрям діяльності; велика працездатність; підпорядкованість творчості духовній мотивації; стійкість, непоступливість у творчості, навіть упертість; захоплення роботою [41].

На думку дослідників, творчу діяльність неможна розглядати окремо від здібностей індивіда до творчості. Дослідження властивостей особистості допомогло розкрити значущість фантазії, інтуїції, неусвідомлюваних елементів інтелектуальної активності, необхідності індивіда у самоактуалізації, у розкритті та розвитку творчих здібностей.

Проблема творчих здібностей має довгу і дискусійну історію. За всіх часів, без винятку, вона була предметом вивчення різних мислителів та вчених. У працях Аристотеля, який спирався у своїх дослідженнях на погляди Платона, здібності розглядались як приховані властивості людини, які мають неоднозначне походження і трактувались як природні та отримані. Зв'язок природних задатків, творчих здібностей та ініціативності людини з доби античності є предметом дослідження багатьох філософів, психологів, педагогів.

Поняття творчих здібностей має багато тлумачень у довідниковій літературі. Так, С. Гончаренко у тлумаченні поняття розрізняє здібності загальні – такі, що виявляються у будь-якій діяльності, і спеціальні – характерні для певних її видів (математичні, технічні, музикальні та ін). Кожна здібність

становить складну синтетичну якість людини, в якій поєднано окремі психічні властивості (чутливість, спостережливість, особливості пам'яті, уяви, мислення) [14].

Провідні визначення поняття здібностей окреслюються такими найсуттєвішими ознаками як: індивідуально-психологічні особливості особистості; особливості, які відповідають за успішне виконання певних видів діяльності; особливості, які не можна звести до наявних знань, умінь і навичок, але за їхньою допомогою можуть пояснити легкість і швидкість оволодіння знаннями і навичками. Згідно з теоретичними дослідженнями визначення поняття здібностей варто назвати внутрішні особливості людини, її індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють її від інших впливають на успішність виконання певної діяльності.

Творчі здібності відносяться сучасними науковцями до загальних здібностей, визначаються як ступінь їхньої сформованості для будь-якої форми поведінки, в тому числі й творчої. На думку психологів, кожна людина з високим рівнем розвитку загальних здібностей, здатна до творчої діяльності, а здібність до творчого саморозвитку залежить від прояву творчої активності і від прагнення до дії.

Загальні інтелектуальні здібності психологи класифікують як пізнавальні (здатність здобувати знання) та творчі (здатність перетворювати знання, вирішувати завдання) й виокремлюють в них три визначальних фактори: роль інтелекту, незалежність творчості від інтелекту, зумовленість інтелектуальною обдарованістю, особистими якостями та мотивацією. Основними властивостями здібностей Г. Костюк вважав: уважність, чутливість, сприйнятливості до зовнішніх вражень, спостережливість; якості пам'яті людини; здатність перетворювати дійсність в образах, уявленнях; здатність людини мислити, а саме – широта, глибина та зрозумілість думки, її послідовність, самостійність, критичність, свобода від шаблонних способів розв'язування завдань [23].

У визначенні творчих здібностей психологи звертають увагу на тісний зв'язок знань, умінь і навичок та їхню взаємообумовленість: з одного боку,

здібності – передумова оволодіння знаннями, вміннями, навичками, а з іншого боку – в процесі цього оволодіння відбувається формування здібностей. Тому діяльність розглядається в психології як основа розвитку здібностей, які пов'язуються не з конкретним характером людської діяльності, а з розвитком психічних процесів.

Основними ознаками здібностей психологи називають: індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої; індивідуальні особливості, які відносяться до успішності виконання будь-якої діяльності; відокремлення від тих знань, навичок або вмінь, які вже вироблені у людини.

Відомий американський психолог Дж. Гілфорд у визначенні поняття «творчі здібності» виокремлював такі основні характеристики як: здатність до виявлення та постановки проблеми; генерування значної кількості ідей; оригінальність (здатність відповідати на подразники нестандартно); здатність удосконалювати об'єкт, додаючи деталі, здатність вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу. Вчений започаткував й науково обґрунтував поняття «креативність», яке пояснював як творчі здібності, і наділяв їх наступними шістьма якостями: 1) здатністю до схоплення проблем, їх розпізнавання; 2) схильності до генерування великої кількості ідей; 3) гнучкістю – спроможністю продукувати найрізноманітніші думки; 4) оригінальністю – здатністю відповідати на фактори впливу нестандартним чином; 5) схильністю вдосконалювати сприйманий (або маніпульований) об'єкт, додаючи нові характеристики та деталі; 6) здатністю розв'язувати проблеми шляхом застосування конструктивних аналітико-синтетичних операцій [58].

Слід звернути увагу на те, що характеристику творчих здібностей американські науковці пов'язують із певним видом творчості. Так, Дж. Гілфорд та Е. Торренс процес художньої творчості характеризують виявом таких здібностей, як: швидкість мислення, аналогія і протиставлення, експресивність, уміння переключатися з однієї групи об'єктів на інший, адаптаційна гнучкість або оригінальність. Творчу особистість науковці характеризують такими рисами як: яскравість вражень, образність пам'яті, багате уявлення і високий емоційний

стан, гострота уваги до життя, уміння вибирати об'єкти уваги і закріплювати у пам'яті ці враження, вводити до системи асоціацій і зв'язків, що визначаються творчою уявою [60].

У структурі творчих здібностей вітчизняні науковці В. Моляко та Л. Музика розглядали: процес усвідомлення суб'єктом окремих умінь (діяльнісний компонент), дій та операцій (операційно-когнітивний компонент), усвідомлення цінності діяльності, яке відбувається через оцінку референтних осіб (референтний компонент) [29, с. 50].

Результати вивчення літератури з означеної проблеми свідчать про те, що серед основних показників творчих здібностей вчені виокремлюють:

- творче мислення та творчу уяву (Г. Альтшуллер, Л. Виготський, В. Дружинін, Т. Кудрявцев, А. Петровський);
- поєднання уважності, чутливості, спостережливості, особливостей пам'яті, уяви, мислення (широта, глибина та зрозумілість думки, її послідовність, самостійність, критичність, свобода від шаблонних способів розв'язування завдань) (Г. Костюк);
- швидкість думки (кількість ідей), її гнучкість (здатність перемикатися з однієї ідеї на іншу), оригінальність (здатність виробляти ідеї), допитливість та фантастичність (Е. Фромм, Дж. Гілфорд, Е. Торренс); здатність дивуватися і пізнавати (Е. Фромм); здатність ризикувати, високі естетичні цінності, розвинена інтуїція (Т. Богданова).

Творчі здібності особистості здебільшого розглядаються в психології як синтез її властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду творчої діяльності та які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності. Самі по собі творчі здібності не гарантують творчих здобутків, для їх досягнення необхідні передусім бажання і воля.

Отже, аналіз літератури з проблеми дозволяє стверджувати, що творчі здібності мають складну структуру. У педагогіці та психології це питання розглядається в контексті вивчення спеціальних творчих здібностей, які

визначають успішність у конкретних видах діяльності, а також загальних творчих здібностей, від яких залежить успішність у багатьох видах діяльності.

У дошкільному віці формування будь-яких здібностей пов'язується в психолого-педагогічних науках зі специфікою оточуючого середовища, з тими фактами, подіями, які відбуваються в житті дитини, та її участю в них. Важливу роль у розвитку творчих здібностей відіграють мотиви до пізнавальної діяльності і прагнення до нового, невідомого, цікавого. В. Сухомлинський розглядав особистість дитини як результат її саморозвитку, а психологічним механізмом реалізації такого саморозвитку вважав поєднання впливу дорослого і самоактивності дитини з переважанням останньої [45].

Розвиток творчих здібностей в дошкільному віці пов'язується в психології зі специфічними видами дитячої діяльності – грою, художньо-естетичною творчістю, пошуково-дослідницькою, пізнавальною, комунікативною тощо. Творчі здібності розглядаються як самостійна та динамічна система окремих особистісних якостей, що у поєднанні між собою утворюють інтегровану якість, що формується та проявляється у творчій діяльності і забезпечує розвивальну взаємодію особистості з навколишнім середовищем у процесі проблемно-пошукової діяльності. Між іншим, така система передбачає наявність креативного компонента як передумови формування додаткових пошукових мотивів, які сприяють успішній творчій діяльності [23].

Л. Шульга в дослідженні процесу розвитку творчих здібностей дітей на заняттях із малювання визначає творчі здібності як «інтегративну властивість, яка завдяки віковим особливостям - здатності до почуттєвого сприйняття, емоційної чуйності, співпереживання, фантазування, образного і асоціативного мислення, анімізму, синестезії - виводить розвиток психічних процесів (сприймання, відчуття, мислення, уяви) на творчий рівень і дозволяє досягти успіху у будь-якій діяльності» [55, с. 21].

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що більшість науковців визначають творчість як системне явище, що забезпечується здібностями, мотивами, уявою, інтуїцією, знаннями й досвідом особистості і

спрямовується як на продукування нових матеріальних та духовних цінностей, так і на власне життєтворення. Поняття розвитку творчих здібностей визначається як процес сприяння творчій діяльності та активності, розвитку і вихованню особистості, що виявляється в якісних психологічних змінах та творчому самовираженні індивідуальності. Основними характеристиками творчих здібностей в науковій літературі називаються: внутрішня мотивація, здатність до виявлення та постановки проблеми; генерування значної кількості ідей; оригінальність, нестандартність у вирішенні завдань; здатність удосконалювати об'єкт, вирішувати проблеми; здатність до аналізу і синтезу відповідно до вимог певного виду творчої діяльності. З'ясовано, що творчі здібності розвиваються у процесі специфічних видів дитячої діяльності – гри, художньо-естетичній, пошуково-дослідницькій, пізнавальній, комунікативній і розглядаються як самостійна та динамічна система окремих особистісних якостей дитини, що у поєднанні між собою утворюють інтегровану якість, що формується та проявляється у творчій діяльності і забезпечує розвивальну взаємодію особистості з навколишнім середовищем.

1.2. Психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку в контексті розвитку творчих здібностей

Проблема розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку вимагає з'ясування психологічних особливостей дошкільного дитинства, які сприяють розвитку здатності до практичної реалізації природного потенціалу, мотивації до елементарного застосування навичок, творчої діяльності тощо.

Так, видатні спеціалісти в галузі дошкільної педагогіки та психології справедливо вважали дошкільний вік сенситивним у розвитку творчих здібностей особистості (І. Бех, А. Богуш, Л. Виготський, Л. Венгер, Н. Ветлугіна, О. Дронова, Дж. Гілфорд, О. Запорожець, В. Клименко, О. Кульчицька, С. Ладивір, В. Моляко, О. Музика, Т. Піроженко, В. Рибалко,

В. Рогозіна, В. Роменець, Г. Сухорукова та інші).

Аналіз психолого-педагогічної літератури доводить, що дошкільний вік вважається науковцями сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей завдяки своїм унікальним психофізіологічним можливостям: розвитку образного мислення, уяви, емоційної сфери, чуттєвого сприйняття.

Науково доведено, що в період дошкільного віку найбільш інтенсивно формуються пізнавальна сфера особистості (Н. Ветлугіна, Л. Виготський, А. Запорожець, О. Дем'янчук та ін.), завдяки віковим психологічним особливостям, розвитку сенсорних здібностей, які сприяють засвоєнню базових уявлень.

Старший дошкільний вік характеризується педагогами як вік найбільш інтенсивного розвитку та збагачення різних видів творчої діяльності, яка вирізняється більшим ступенем усвідомленості, стійкості естетичних почуттів, уявлень, оцінок, переконань. Дитина старшого дошкільного віку здатна до активного засвоєння сенсорного досвіду, вдосконалення вмінь з оволодіння різними засобами виразності та використання вже знайомих матеріалів у створенні власних робіт, а також вмотивована до пізнання краси навколишнього оточення й формування естетичної «картини світу» [33].

Проблемами розвитку особливостей мислення дітей дошкільного віку у вітчизняній психології займалися науковці Г. Костюк і С. Максименко. Так, Г. Костюк зазначав, що «індивідуальні особливості мислення людини являють собою результат її розвитку. Вони залежать передусім від навчання і виховання кожної людини, від попередньої практики її мислительної діяльності у тих чи інших галузях (науковій, мистецькій, технічній...)» [24, с. 236]. За даними ж С. Максименка «... розумові здібності як важлива передумова ефективного набуття учнями знань та життєвого досвіду, в свою чергу, значною мірою зумовлюються ефективністю навчального процесу і всього укладу життя. Таке взаємообумовлення є сутністю діалектичної єдності процесів навчання і розвитку дитини» [28, с. 4].

Особливості мислення дитини дошкільного віку науковці вбачають в

істотних вікових змінах цієї найважливішої системної функції, які забезпечують адаптацію дитини до умов життєдіяльності в предметно-ігровому та соціальному середовищі. Мислення дошкільника в старшому дошкільному віці характеризується наочно-образною формою. Згідно з поглядами Ж. Піаже, відбувається поступова концептуалізація розумової діяльності, яка підводить дитину дошкільного віку до операціонального мислення [12].

О. Запорожець і Ж. Піаже розглядали виникнення наочно-образного мислення як вузловий момент в розумовому розвитку дитини. Як зазначав Г.Костюк перехід до наочно-образного мислення пов'язаний з подальшим розвитком пізнання дитиною світу, формуванням у неї розумових дій і оволодіння мовою. Все це збагачує можливості пізнавальної діяльності дітей [24]. Важливо підкреслити, що наочно-образне мислення є не лише передумовою понятійного мислення, воно виконує специфічні функції, які не можуть бути здійснені іншими видами мислення [43]. Також у літературних джерелах зазначено, що в житті дитини часто виникають ситуації, в яких досить чітко визначена необхідність в образному мисленні, у формуванні плану уявлень, плану довільного оперування образами. Саме довільно актуалізовані уявлення про зовнішні властивості предметів, на думку науковців, визначають успішність формування і розвитку наочно-образного мислення дітей, що впливає на розвиток творчих здібностей дошкільнят.

Аналіз літературних джерел свідчить про важливість знаково-символічної діяльності в розвитку мислення дитини старшого дошкільного віку. Різні види дитячої діяльності сприяють розвитку знакової функції свідомості, що призводить до появи в дітей зачатків логічного мислення, в результаті якого мовна дія здійснюється з опорою на поняття, дитина виявляє здатність продумати план дії і послідовно виконати відповідну дію [8].

Маючи певний досвід, 5-6-річна дитина повніше відображає предмети та явища навколишньої дійсності, активно виражає емоційне ставлення до них. Створені дітьми цього віку образи характеризуються наївністю та щирістю естетичних почуттів, яскравістю барв.

У старшому дошкільному віці формуються найпростіші узагальнені способи побудови образу: поєднання різних технік виконання роботи, навички просторового розміщення елементів, інтеграція різних видів мистецтв тощо. При цьому безпосередньому процесу створення робіт передує етап задуму. Дитина спочатку уявляє, обдумує спосіб виконання, а потім уже творить. Тому уява в розвитку творчих здібностей відіграє ключову роль.

Уява в психології визначається як процес створення людиною уявлень, які в дійсності вона не сприймала [15, с. 293], і класифікується, як відтворювальна, або репродуктивна (процес створення людиною образів об'єктів на основі опису, схем, креслень тощо), і продуктивна, або творча (процес створення нових оригінальних образів та ідей) [15, с. 297].

Досліджуючи проблему розвитку уяви у дитячому віці, відомий психолог В. Мухіна стверджувала, що в цей період життя уява відіграє важливу роль: завдяки роботі уяви дитина пізнає навколишній світ, виходить за межі звичного життєвого досвіду. Вчена зазначає, що в одному сюжеті дитина здатна до поєднання відразу кілька епізодів зі свого життя з образами, отриманими з різних творів мистецтва, що свідчить про бурхливий розвиток творчої уяви у дошкільному віці.

У творчій діяльності дитина свідомо змінює реальні події із життя, доповнює задум автора, що свідчить про її особистісне ставлення до них і підтверджує творчий характер діяльності. Найбільш яскравий прояв уяви дошкільників можна спостерігати у малюванні.

Невтомна робота уяви є ефективним способом пізнання та засвоєння дитиною навколишнього світу, можливістю вийти за межі особистого практичного досвіду, найважливішою психологічною передумовою розвитку творчого підходу до світу.

Уява в дошкільному віці, згідно із дослідженнями психологів про періодизацію психічного розвитку, є центральним психологічним новоутворенням і має пріоритетне значення в творчому розвитку, адже навчити творчому акту не можна, але це зовсім не означає, що не можна педагогу сприяти

його освіти та появі [9].

Важливу роль уяви в старшому дитячому віці відзначають психологи і педагоги та стверджують, що дитина активно пізнає навколишній світ, виходить за межі звичного життєвого досвіду, поєднує в одному сюжеті відразу кілька епізодів зі свого життя з образами, отриманими з різних творів мистецтва, що свідчить про бурхливий розвиток творчої уяви у старших дошкільників.

Найбільш яскравий і вільний прояв уяви дітей дошкільного віку можна спостерігати у грі і в малюванні, в яких їх прояви мають різноманітний характер: відтворюють реальну дійсність, створюють нові фантастичні образи та ситуації, запозичують відомі сюжети, графічні образи, навіть не помічаючи цього. Діти нерідко усвідомлено комбінують відомі сюжети, створюють нові образи, гіперболізують окремі сторони та якості своїх героїв. В процесі такої діяльності відбувається невтомна робота уяви, за допомогою якої відбувається ефективно пізнання і засвоєння дитиною навколишнього світу, здійснюється можливість вийти за межі особистого практичного досвіду, досягається найважливіша психологічна передумова розвитку творчого підходу до світу.

Важливу роль у творчому розвитку відіграють *емоції*, що підтверджують сучасні дослідження психічних пізнавальних процесів – пам'яті, мислення, уяви, які під впливом емоції виступають стимулом творчої діяльності. Науковці вважають, що процес творчості неможливий без переживань, без позитивних емоційних реакцій. Найяскравіші епізоди, які супроводжуються позитивними або негативними емоціями, краще запам'ятовуються дітьми, зберігаються в пам'яті і мотивують до творчого самовираження. Н. Іщенко звертає увагу на закономірність у відносинах між пам'яттю та емоціями: за кількістю позитивних емоцій діти запам'ятовують значну кількість змістового навантаження заняття, за кількістю негативних емоцій у пам'яті залишаються не знання, а негативні враження про процес їхнього «неотримання» [19].

Психологи і педагоги розглядають емоції як найважливіший фактор у регуляції процесів пізнання, погоджене функціонування яких вважають умовою успішного виконання творчої діяльності (І. Бех, Л. Виготський, О. Запорожець,

К. Ізард, В. Сухомлинський, Н. Трофаїла та ін.). Науковці зазначають, що емоція переживається як почуття, яке мотивує, організує і спрямовує сприйняття, мислення і дію [47]; І. Бех убачає в емоційних переживаннях основу розвитку духовності особистості [7, с. 9]; Н. Трофаїла вважає емоції специфічною формою взаємодії людини з навколишнім світом, що спрямована на «пізнання світу та свого місця в ньому через саму себе» [47, с. 156]; Л. Субботіна зазначає, що багатство емоційних станів сприяє розвитку творчої уяви, фантазії і формуванню в дитини культури почуттів.

Особливостями емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку є легкість у виникненні емоцій, емоційна чуйність на яскраві, барвисті образи. Ситуативні емоційні реакції і стани дошкільника переростають в стійкі особливості особистості й починають мотивувати його поведінку.

В. Сухомлинський у своїх педагогічних працях наголошував, що дитина має справжнє емоційне та інтелектуальне життя лише у світі ігор, казок, фантазії, творчості [46, с. 49] і вважав важливим «джерелом думки і почуттів» пізнання явищ природи, її краси [44, с. 557]. Педагог розглядав природу як засіб безпосереднього впливу на дитину і як умову розвитку її естетичної свідомості, яка включає естетичні потреби, почуття, смаки, судження, оцінки, естетичний ідеал.

Творчий розвиток тісно пов'язаний зі сприйняттям. Перехід від мимовільного сприйняття до довільного відбувається наприкінці старшого дошкільного віку і допомагає дітям легко знаходити схожість предметів, ніж їх відмінність і зближує можливість трансформації образу з метою приведення його до нового виду.

Психологічні словники тлумачать сприйняття як цілісне відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності за їх безпосереднього впливу на рецептори органів чуття. На відміну від відчуттів, що відображають лише окремі властивості або якості речей матеріального світу, сприйняття дає їх цілісний образ [37, с. 336].

Дослідження науковців (І. Біла, Е. Белкіна, Н. Ветлугіна, О. Запорожець,

В. Інжестойкова, О. Половіна, А. Шевчук, Л. Шульга та ін.) доводять важливу роль сприйняття в процесі розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку і вказують на важливість художніх творів мистецтва, виокремлення виразних засобів у процесі творчого розвитку дошкільнят.

При визначенні ролі сприйняття у творчому розвитку особистості, науковці відзначають його зв'язок із чуттєвою сферою і вбачають шлях формування творчості в розвитку способів «вслуховування», «вдивляння» в образний світ мистецтва, у звуки та барви природного і предметного світу (О. Половіна); залежності сприйняття від накопичення чуттєвих вражень – зорових, слухових, смакових, нюхових, тактильних (Л. Шульга) [52].

На значний вплив почуттєвого сприйняття на творчий розвиток вказував В. Клименко та зазначав, що «народження» почуттів відбувається під час зустрічі з новизною, при встановленні контакту між дитиною і предметом [20, с. 16]. Науковець доходить висновку: чим багатший чуттєвий досвід дитини, чим глибші її емоції і почуття, тим яскравіші образи уяви і гостріше бажання відтворити власні враження у творчій діяльності.

На важливу роль мистецтва у сприйнятті та творчому розвитку вказують дослідження вітчизняних і зарубіжних дослідників. Українська вчена Н. Аніщенко довела значення комплексної взаємодії мистецтв у формуванні естетичного сприйняття дітей, яке дозволяє «регулювати характер та інтенсивність впливу творів мистецтва на особистість, розвивати її мотивацію спілкування з мистецтвом, художні потреби, смаки та інші компоненти естетичної свідомості, що органічно пов'язані зі сприйняттям» [2, с. 40]. Дослідниця вважає естетичне сприйняття основою творчої діяльності і вбачає в ньому «взаємодію результатів перцептивних та інтелектуальних, репродуктивних і творчих психічних актів», завдяки яким воно здійснюється у формі відчуттів, уявлень, асоціативного мислення і є комплексною психічною діяльністю, що має значення для формування «розумово-почуттєвої активності особистості» [2, с. 41].

Розвиток творчості є однією з провідних характеристик активності

старшого дошкільника, яка є складним особистісним утворенням, в основі якого лежать естетично-емоційне сприймання, художні вміння, навички, уявлення, здібності загального та специфічного характеру, тощо. Творчі здібності 5-6-річної дитини відображаються у здатності до відтворення своїх почуттів, думок, переконань, настроїв; у відкритті нових способів реалізації поставлених завдань та власних задумів; в експериментуванні із застосуванням різних технік та матеріалів. Завдяки цьому вона втілює в життя свої фантазії, задовольняє власні потреби та інтереси, накопичує інформацію про навколишній світ і стверджує свою індивідуальність [17].

У віці 5-6 років дитина вже володіє певними уявленнями і способами дій, які сприяють формуванню її практичної вмілості, художньої сприйнятливості, естетичного ставлення до навколишньої дійсності, розвитку творчих здібностей [26].

Отже, дошкільний вік характеризується такими психологічними особливостями як: активність, спрямована на зовнішній світ; допитливість - якість особистості, що спрямовує пізнавальні потреби дитини на всіх етапах життя та в різних видах дитячої діяльності, в процесі якої дитина вчиться, пізнає навколишній світ. Підґрунтям для розвитку творчих здібностей дитини старшого дошкільного віку є психологічні особливості: здатність до емоційної чутливості, вміння «входити» в уявну ситуацію, переживати й емоційно відгукуватися на красу в житті та мистецтві, емоційна щирість, образне мислення, асоціативність, пізнавальна активність, динамічність і яскравість уяви.

1.3. Інноваційні технології як засіб розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку

Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку – одне із пріоритетних завдань дошкільної освіти. Це зумовлює вивчення як феномену творчих здібностей з урахуванням особливостей дошкільного віку, що було розглянуто в

попередніх підрозділах, так і пошук ефективних шляхів творчого розвитку старших дошкільників.

Науковці вважають, що успішність розвитку творчих здібностей дитини безпосередньо залежить від організації освітнього розвивального простору закладу дошкільної освіти, залучення дітей до творчої діяльності з опорою на їхній власний досвід, знання, вміння, навички та психічні властивості. Втім, останнім часом і психологи, і педагоги-практики констатують наявність недооцінки природи дитини в освітній роботі, що негативно впливає на її здоров'я та розвиток.

Серед суттєвих недоліків сучасної дошкільної освіти науковці називають: нехтування віковими психофізіологічними особливостями дітей, чутливими періодами їхнього розвитку, індивідуальною схильністю до окремих видів діяльності; домінуючу спрямованість освітнього процесу на розвиток лівої півкулі головного мозку і зменшення напруги правої; відсутність активної позиції дітей в освітньому процесі; недостатню його спрямованість на розвиток у дітей соціальної потреби в самореалізації. Наявні суперечності між потребою в розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку і обмеженням наявних ефективних освітніх технологій творчого розвитку дошкільнят, спрямованих на вирішення цієї проблеми [6]. Українська освіта, за твердженням А. Богуш, ще не позбавилась дисциплінарно-авторитарної моделі, за якою дитина сприймається як «приймач», який «засвоює, присвоює, рефлексує» впливи дорослої людини [11].

Вітчизняний академік А. Богуш вважає, що без широкого застосування інтерактивних технологій складно досягти значних змін в освітньому процесі, які б сприяли розвитку інноваційних підходів, технологій, методів у дошкільній освіті. Основними причинами продукування інновацій в дошкільній освіті педагоги називають: наукові дослідження; соціокультурне середовище; потребу дошкільних освітніх установ в нових педагогічних системах; творчу варіативність педагогів; зацікавленість батьків у досягненні позитивної динаміки в розвитку дітей [11].

Зважаючи на необхідність дослідження питання технологічного забезпечення педагогічного процесу розвитку творчих здібностей, слід розглянути сутність понять «технологія», «педагогічна технологія», «інновація», «інноваційна технологія».

У наукових джерелах технологія (від грецьк.: *techne* – мистецтво, майстерність, уміння; *logos* – слово, учіння, наука) розглядається як учення про майстерність, а педагогічна технологія – як система послідовної реалізації заздалегідь спроектованого освітнього процесу, який гарантує досягнення педагогічної мети [13, с. 9].

ЮНЕСКО трактує педагогічну технологію як системний метод «створення, застосування і визначення процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів у їхній взаємодії», що сприяє оптимізації форм навчання [30, с. 23].

У вітчизняній науці педагогічну технологію розглядають найчастіше як сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і поєднання форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу.

Так, науковці М. Чепіль і Н. Дудник визначають педагогічну технологію як змістовну техніку реалізації системи всіх компонентів педагогічного процесу, спрямовану на досягнення поставленої мети; закономірну педагогічну діяльність, яка реалізує науково обґрунтований проект навчально-виховного процесу і має вищий рівень ефективності, ніж традиційні методики [50].

Поняття технологій пов'язано, як правило, з інноваціями, сутність яких розкрито в Законі України «Про інноваційну діяльність»: «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [34].

Педагогічна інновація розглядається науковцями як процес реалізації конкретною особою (або групою осіб) ідеї, яка є для неї (них) у цей час новою в

навчально-виховному процесі, у результаті якого виникає творчий пошук оригінальних, нестандартних рішень [21].

Як цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації освітньої діяльності, визначає інноваційні технології І. Дичківська і вважає, що вони охоплюють весь процес навчання: від визначення мети до одержання результатів, суттєво впливають на зміну обсягу, структуру та якість педагогічного процесу [16].

Сутність поняття, структуру інноваційного процесу обгрунтовано в наукових працях В. Кременя, І. Дичківської, О. Дубасенюк, Л. Козак, О. Савченко, С. Сисоевої та інших. Більшість науковців розглядають інноваційні технології як систему методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів, спрямованих на досягнення позитивного результату за рахунок динамічних змін в особистісному розвитку дитини в сучасних соціокультурних умовах і акцентують на тому, що педагогічні інновації можуть або змінювати освітній процес, або вдосконалювати його. Важливо усвідомити, що інноваційні технології можуть поєднувати прогресивні креативні технології та стереотипні елементи освіти, які довели свою ефективність в процесі педагогічної діяльності.

Існує низка інноваційних технологій, які стосуються розвитку творчих здібностей дитини: технологія інтенсивного розвитку інтелектуальних здібностей у дітей дошкільного віку (В. Воскобович); ігрові технології; технологія розвитку творчої уяви (розробник А. Страунінг); інтерактивні технології; технологія розвитку творчої особистості (Г. Альтшуллер); технологія розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання (Л. Шульга) тощо.

Вважаємо за необхідне розглянути їх особливості у вирішенні завдань із розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Технологія інтенсивного розвитку інтелектуальних здібностей у дітей дошкільного віку «Казкові лабіринти гри» (В. Воскобович) є системою поетапного включення авторських розвивальних ігор у діяльність дитини з поступовим ускладненням пізнавального матеріалу [16]. Авторські ігри

В. Воскобовича розвивають пам'ять, фантазію, сприйняття, логічне і творче мислення, мову. За допомогою цих ігор здійснюється інтелектуально-творчий розвиток дітей, психологічна, спеціальна підготовка до школи. Вибір ігор визначається віковими особливостями дитини.

Першим принципом технології «Казкові лабіринти гри» є ігрове навчання дітей дошкільного віку, ігрова форма взаємодії дорослого і дітей шляхом реалізації певного сюжету (ігри і казки). Освітні завдання є змістом гри зі збереженням її сутності, ігрового характеру й сюжету. Розвивальні ігри роблять навчання цікавим заняттям для малюка, вирішують проблему вмотивованості дитини, сприяють зацікавленості до набутих знань, вмінь, навичок. Забарвлене доброзичливими емоціями спілкування з дорослими в грі, виконання цікавих ігрових завдань, яскраве оформлення ігрових посібників, робить перебування дитини в закладі дошкільної освіти радісним. Додаткову ігрову мотивацію створюють і методичні казки. До їх сюжету органічно вплітається система питань, завдань, вправ, завдань. Під час слухання казки дитина відповідає на питання, вирішує завдання, виконує завдання.

Гра створює умови для прояву творчості, стимулює розвиток творчих здібностей дитини. Дорослому залишається лише використовувати цю природну потребу для поступового залучення дітей до складніших і творчих форм ігрової активності [25]. Способи реалізації технології «Казкові лабіринти гри» не вимагають перебудови роботи установи, звичного устрою. Технологія органічно вплітається у вже звичний ритм життя і освітні завдання програми, що реалізуються. Єдині труднощі, з якими стикається педагог, – це стереотипи власної поведінки. Гра не передбачає в стосунках дорослий – дитина домінування дорослого над дитиною; вона вимагає партнерських стосунків.

Ігрові технології забезпечують розвиток дитини в ігровому спілкуванні з однолітками і орієнтують вихователя на пошук способів позитивного, вмотивованого спілкування дітей в групах та інтеграції навчання з руховою активністю. Так, О. Вакуленко для роботи з дітьми дошкільного віку пропонує тренінговий метод ситуаційно-рольової гри. На думку автора, ситуаційно-

рольові ігри дозволяють: виокремити необхідні для цілей тренінгу соціальні ролі, зосередити на них увагу учасників тренінгу та завдяки ігровій формі викликати в них певні емоційні переживання; цілеспрямовано активізувати творчі можливості учасників тренінгу, що створює необхідну мотивацію для їх активної участі у тренінгу.

В іграх сучасних дітей останнім часом зростає значення рухливих ігор з правилами, в яких мобілізуються духовні сили дитини в досягненні самостійно висунутих цілей. Рух, позитивні емоції, вмотивованість дитини на досягнення цілі, задоволення від успіху запускають механізм впевненості в своїх силах, що в свою чергу надає дитині потенційні можливості для вияву ініціативності, генерування нових ідей, творчого самовираження [31]. В результаті, усвідомлення своєї самостійності і задоволення стає джерелом становлення творчої особистості.

Отже, можна виділити наступні особливості ігрової діяльності, що сприяють розвитку творчих здібностей дітей:

- різноманітність предметного змісту ігор, що представляє широкий спектр уявлень про навколишній світ;
- емоційна привабливість, що забезпечує мотивацію до позитивної взаємодії у співтворчості;
- практична спрямованість на творчість, що дає можливість самореалізації;
- досвід індивідуального проживання унікальних ролей, що збагачує чуттєвий світ дитини і розширює діапазон творчих можливостей.

Ігрові технології розвивають комунікативні, інтелектуальні, художні здібності дітей, сприяють прояву дитячої ініціативи, креативних рішень. Творчий розвиток в ігрових технологіях забезпечує вирішення її основних завдань: підвищення якості освіти дітей; зняття страху перед діяльністю; розвиток індивідуальності, ерудованості та кмітливості; розвиток умінь елементарного самоконтролю та саморегуляції своїх дій, взаємин з оточуючими; формування навичок злагодженої роботи; розвиток взаємодії.

Так, соціоігрова технологія пропонує систему ігрових завдань з

елементами творчості: ігри-завдання для робочого настрою («Встань на пальцях», «Стою, на когось дивлюся», «Літає - не літає» та ін.); ігри для соціоігрового залучення до справи, під час виконання яких вибудовуються ділові взаємини педагога з дітьми, і дітей один з одним («Комплімент», «Склади слово», «Живий алфавіт» та ін.); ігрові розминки з об'єднанням («Заводні чоловічки», «Карлики-велетні» та ін.); завдання для творчого самоствердження («Браво», «Сценки-історії», «Тварини» та ін.) [50].

Важливим аспектом у соціоігровій технології автори зазначають варіативність і наголошують на обов'язковості 2-3 змін у ролях, видах діяльності і мізансцен, що пояснюється перемиканням уваги під час зміни ситуації, яка забезпечує активність нервової діяльності, уваги, мовленнєву творчість і ефективність освітнього процесу. Також автори технології звертають увагу на обов'язковість діяльності дітей в мікрогрупах, вміння знаходити креативні рішення, чути і бачити оточуючих, доводити справу до передбачуваного результату; мати право на помилку.

Адаптованою для дітей старшого дошкільного віку є технологія розвитку творчої уяви (розробник А. Страунінг), метою якої виступає: розвиток уяви, сприйняття, уваги, пам'яті, мислення; активізація до різноманітних проявів творчості; розширення діапазону мовленнєвої та пантомімічної виразності; забезпечення психологічного комфорту дітей старшого дошкільного віку.

Ця технологія побудована за трьома блоками:

1) розвиток невербальної уяви на основі заданих елементів. У межах цього блоку використовують ігри: «Плями», «Фоторобот» тощо. Під час гри «Плями» вихователь знайомить дітей із плямою, пояснює як її можна утворити та демонструє способи отримання симетричних плям за допомогою гуаші. Після завершення підготовчої роботи дітям пропонують побачити в кожній плямі якомога більше предметів;

2) розвиток невербальної уяви. Дітям пропонують: ігри-бесіди, «Придумай гімнастику», серії ігор з фарбами («Три фарби», «Натюрморт», «Малюнок пальцями», «Музика»). Запропоновані ігри вихователь використовує

під час занять із образотворчої (малювання, конструювання, ліплення, аплікація) та рухової діяльності. Під час проведення гри «Музика» дітям пропонують прослухати музичний твір А. Вівальді «Пори року» і намалювати образи, які виникли в їхній уяві. Для цього діти використовують тільки чотири кольори – червоний, синій, зелений і жовтий. Після того, як діти намалювали, вихователь пропонує кожному підібрати назву до малюнку;

3) розвиток вербальної уяви, самостійної словесної творчості. В цьому блоці використовують ігри «Коробка з казками» та ігри-подорожі. Під час гри «Коробка з казками» діти відтворюють враження, які вони отримали від навколишнього та улюблених книг. У коробку вихователь кладе картки, на яких зображені предмети навколишньої дійсності. Діти сідають в коло, по-черзі достають картки з коробки й придумують казку з зображеними предметами [16].

Аналіз освітніх практик ЗДО доводить, що педагоги використовують активні технології в освітньому процесі з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. Ефективно вирішують завдання державного стандарту дошкільної освіти з розвитку творчих здібностей інтерактивні технології. Сутність інтерактивних технологій полягає в створенні умов для активної, спільної взаємодії, енергійного і рухливого освітнього процесу, який перетворюється у співтворчість (колективна, групова), де дитина і вихователь є рівноправними, рівнозначними суб'єктами. За умовами технології педагог бере на себе роль організатора освітнього процесу, моделює життєві ситуації, використовує рольові ігри, спільне розв'язання проблем, що сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу дітям брати участь в обговоренні, активно висловлювати свою позицію, набуті враження тощо [57].

Витоки інтерактивної технології базуються на ідеях гуманної педагогіки Г. Блумберга, Дж. Міда, Р. Сирса, а інтерактивні методи класифікуються в ній за послідовністю використання: вступні, які налаштовують дітей на пізнавальну діяльність та створюють доброзичливу атмосферу на занятті («Продовж речення» метод «Мікрофон»); основні («Робота в парах», «Коло ідей»), що

сприяють засвоєнню нових знань, формують уміння й навички, емоційно-ціннісні орієнтації ставлення дітей до діяльності; завершальні дають змогу в цікавій формі зробити підсумок заняття («Ковдра ідей», «Павутинка», «Кошик»); допоміжні використовуються у випадку втоми чи збудження дітей («Посміхнись сонечку», «Уяви свою мрію») [57].

Інтерактивні технології базуються на принципі експериментування, який лежить в основі методу багатоканальної діяльності, що дає можливість отримати цілісний погляд на предмет обстеження. Включення всіх видів аналізаторів забезпечує розвиток сприйняття, пізнавального інтересу, мовленнєвої реакції як етапу розвитку пізнавальної активності. Відомі дітям ігри «Відгадай на смак», «Чарівний мішечок», «Реклама», «Що ти чуєш?» збагачують уявлення дітей про предмет (об'єкт) та шляхи встановлення міжпредметних зв'язків, ігрові методи «Діалог», «Коло ідей», «Займи позицію» спрямовані на висловлення думки кожною дитиною, що загалом сприяє мовленнєвому розвитку. Педагоги звертають увагу на організацію процесу під час ігрових вправ і зазначають, що в спільній діяльності не має бути неправильних відповідей, всі відповіді повинні сприйматися однаково позитивно, що налаштовує дітей на ігри без страху і ризику бути неприйнятним [49].

Наукові дослідження і практика дошкільної освіти доводять ефективність вирішення завдань із розвитку здібностей засобами технології розвитку творчої особистості Г. Альтшуллера «Теорія розв'язання винахідницьких завдань», спрямованої на навчання дитини вмінню розв'язувати проблеми різного рівня складності з використанням винахідницьких завдань. Спочатку технологія розв'язання винахідницьких задач (далі – ТРВЗ) була створена творчим колективом науковців під керівництвом письменника Г. Альтшуллера, з метою прискорити винахідницький процес нових засобів праці. Згодом технологію ТРВЗ було адаптовано педагогами до специфіки навчання з метою розвитку творчих здібностей і нестандартного мислення в дітей як шкільного, так і дошкільного віку [1].

Технологія ТРВЗ відрізняється від інших тим, що це не поєднання окремих

прийомів, а технологія, завдяки якій можна вирішувати різні складні проблеми, задачі, бути в постійному творчому пошуку. Технологія ТРВЗ є новим інструментом із розвитку творчого мислення дорослих і дітей. Для її успішної реалізації необхідно навчити дитину виявляти проблеми, з'ясовувати, чому легкі завдання розв'язуються просто, а важкі – складно. У роботі з дітьми дошкільного віку використовують колективні ігри, ігри-заняття, під час яких діти вчаться спостерігати навколишню дійсність, виявляти суперечливі властивості предметів, явищ, формулювати їх та шукати відповіді на поставлені питання. Педагог орієнтується на вільний та самостійний вибір дитини – предмет, матеріал, вид діяльності, що сприяє вільному самовираженню дитини як в діяльнісному так і в мовленнєвому аспекті [10].

Ефективною щодо творчого розвитку дітей дошкільного віку є технологія Л. Шульги, яка розрахована на запровадження на заняттях із малювання, сприяє розвитку в дошкільників чуттєвого сприйняття світу, формуванню естетично-ціннісного ставлення до краси; розвитку асоціативно-образного мислення, уяви, творчих здібностей; художньо-творчому самовираженню дошкільників. Дану технологію буде використано нами в практичній частині дослідження з метою її апробації в змішаному форматі освіти з дітьми старшого дошкільного віку [53].

Отже, аналіз науково-методичної літератури дозволив дослідити стан запровадження інноваційних технологій з розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. З'ясовано, що інноваційні технології визначаються вітчизняними науковцями як система методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів, яка спрямована на досягнення позитивного результату за рахунок динамічних змін в особистісному розвитку дитини, зміну або вдосконалення освітнього процесу, поєднання прогресивних креативних технологій та стереотипних елементів освіти, які довели свою ефективність в процесі педагогічної діяльності.

Встановлено, що існує низка педагогічних інновацій, які допомагають вирішувати завдання розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку: технологія інтенсивного розвитку інтелектуальних здібностей у дітей

дошкільного віку; ігрові технології; технологія розвитку творчої уяви; інтерактивні технології; технологія розвитку творчої особистості; технологія розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання та інші, в результаті запровадження яких таких дитячих видів діяльності як гра, художньо-естетична, пошуково-дослідницька, пізнавальна, комунікативна - набувають творчого характеру і сприяють творчому самовираженню дитини, розвитку її ініціативності, сміливості, генеруванню ідей, нестандартному вирішенню завдань, що загалом впливає на розвиток творчих здібностей.

Таким чином, аналіз науково-теоретичних засад досліджуваної проблеми дозволяє зробити висновок, що більшість науковців визначають творчість як системне явище, що забезпечується здібностями, мотивами, уявою, інтуїцією, знаннями й досвідом особистості і спрямовується як на продукування нових матеріальних та духовних цінностей, так і на власне життєтворення. Поняття розвитку творчих здібностей визначається як процес сприяння творчій діяльності та активності, розвитку і вихованню особистості, що виявляється в якісних психологічних змінах та творчому самовираженні індивідуальності. Основними характеристиками творчих здібностей в науковій літературі називаються: внутрішня мотивація, здатність до виявлення та постановки проблеми; генерування значної кількості ідей; оригінальність, нестандартність у вирішенні завдань; здатність удосконалювати об'єкт, вирішувати проблеми; здатність до аналізу і синтезу відповідно до вимог певного виду творчої діяльності. З'ясовано, що творчі здібності розвиваються у процесі специфічних видів дитячої діяльності – гри, художньо-естетичній, пошуково-дослідницькій, пізнавальній, комунікативній і розглядаються як самостійна та динамічна система окремих особистісних якостей дитини, що у поєднанні між собою утворюють інтегровану якість, що формується та проявляється у творчій діяльності і забезпечує розвивальну взаємодію особистості з навколишнім середовищем.

У дошкільному віці розвиток творчих здібностей характеризується такими психологічними особливостями як: активність, спрямована на зовнішній світ;

допитливість - якість особистості, що спрямовує пізнавальні потреби дитини на всіх етапах життя та в різних видах дитячої діяльності, в процесі якої дитина вчиться, пізнає навколишній світ. Підґрунтям для розвитку художньо-творчих здібностей дитини старшого дошкільного віку є здатність до емоційної чутливості, уміння «входити» в уявну ситуацію, переживати й емоційно відгукуватися на красу в житті та мистецтві, емоційна щирість, образне мислення, асоціативність, пізнавальна активність, динамічність і яскравість уяви.

З'ясовано, що інноваційні технології визначаються вітчизняними науковцями як система методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів, яка спрямована на досягнення позитивного результату за рахунок динамічних змін в особистісному розвитку дитини, вдосконалення освітнього процесу, поєднання прогресивних креативних технологій та стереотипних елементів освіти, які довели свою ефективність в процесі педагогічної діяльності.

Встановлено низку педагогічних інновацій, які допомагають вирішувати завдання розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку: технологія інтенсивного розвитку інтелектуальних здібностей у дітей дошкільного віку; ігрові технології; технологія розвитку творчої уяви; інтерактивні технології; технологія розвитку творчої особистості; технологія розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання та інші, в результаті запровадження яких таких дитячих видів діяльності як гра, художньо-естетична, пошуково-дослідницька, пізнавальна, комунікативна - набувають творчого характеру і сприяють творчому самовираженню дитини, розвитку її ініціативності, сміливості, генеруванню ідей, нестандартному вирішенню завдань, що загалом впливає на розвиток творчих здібностей.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ В ЗМІШАНІЙ ФОРМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Особливості освітнього процесу в умовах змішаної форми освіти дітей дошкільного віку

Дослідження проблеми розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами інноваційних технологій вимагає практичного опанування науково-методичних здобутків сучасної освіти. Проведений аналіз науково-теоретичних засад досліджуваної проблеми дозволив уточнити розуміння поняття творчих здібностей в дітей дошкільного віку, психологічні особливості їхнього розвитку і інноваційні технології, які сприяють розкриттю творчого потенціалу дітей старшого дошкільного віку.

У другому розділі нашого дослідження перед нами стоїть завдання обґрунтувати педагогічні умови розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом упровадження інноваційної технології.

Для вирішення завдань розвитку творчих здібностей ми в п. 1.3 розглянули різні види діяльності, які є специфічно дитячими і сприяють ефективному розвитку дітей старшого дошкільного віку. Однак вирішили в практичній частині зупинитись на малюванні, оскільки саме воно, поряд з ігровою діяльністю, є найпривабливішим і найдоступнішим майже для кожної дитини. Крім того, технологія розвитку творчих здібностей Л. Шульги розрахована для запровадження на заняттях із малювання для різних вікових категорій дошкільників, зокрема і для старшого дошкільного віку.

Не зважаючи на те, що обрана нами технологія є досить популярною в різних регіонах України й запроваджується в заклади дошкільної освіти вже тривалий період, сучасні умови надання освітніх послуг суттєво змінилися під

час війни і вимагають трансформації для запровадження технології в дистанційному форматі освіти.

Серед трансформацій, які є необхідними для забезпечення безперервності дошкільної освіти в сучасних умовах науковці виокремлюють зміни:

- в організації освітнього процесу в ЗДО: за неможливості функціонування виключно очного режиму діяльності виникла потреба в запровадженні дистанційної і змішаної форми організації освітнього процесу, моделювання його нової форми (інституціональної і домашньої);

- у моделюванні нової мережі груп і ЗДО (приватних і державних; у пристосованих приміщеннях і культурних установах; з безпечними укриттями і короткотривалим перебуванням разом із батьками тощо);

- у формі взаємодії педагогів з батьками вихованців (як надавачів освітніх послуг дітям в ЗДО та/або консультантів батьків як учасників і організаторів освітнього процесу в ЗДО і вдома).

Законодавчі акти регламентують освітню діяльність в нових умовах. Так, у Додатку 1 до листа МОНУ від 02.04.2022 № 1/3845-22 наголошено на необхідності «надавати освітні послуги із застосуванням різних форм організації освітнього процесу в ситуації, коли ЗДО повністю або частково припиняє діяльність у зв'язку з військовими діями, з використанням дистанційної та змішаної форми організації освітнього процесу» [36].

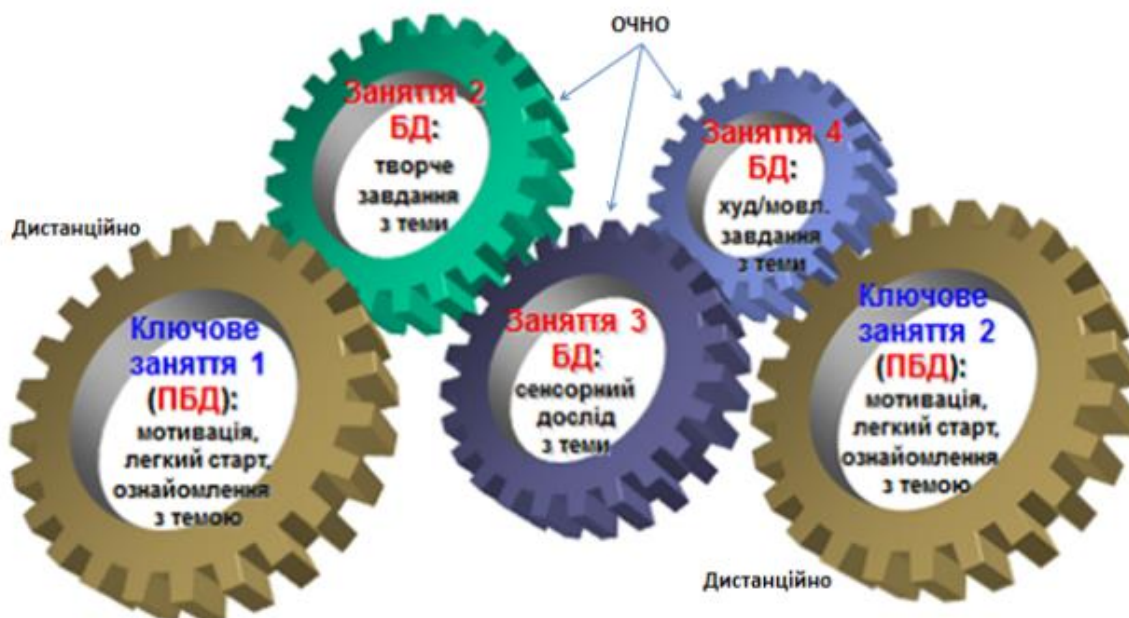
Поняття дистанційної форми освіти в документі трактується як організація освітнього процесу із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у зручний для здобувачів освіти спосіб і час. Змішана форма освіти є поєднанням традиційної очної форми освіти з дистанційною [36].

Психологи наголошують на специфіці освіти дітей дошкільного віку і зазначають наступні особливості організації дистанційної форми освіти для дошкільника: консультування вихователем у режимі онлайн дорослих із родини щодо організації освітнього процесу з дитиною та методичну підтримку домашньої освіти; періодичне проведення дистанційних занять і зустрічей різного типу (тематичних і святкових подій) разом із батьками (віддалений

освітній процес з дітьми) з метою підтримки педагогом контакту з дітьми і дорослими, формування почуття приналежності до групи однолітків (під час групових занять), довіри до вихователів ЗДО та мотивування ними батьків вихованців до здійснення системного освітнього процесу в домашніх умовах [5].

Найбільш прийнятною формою для підтримки безперервної освіти дітей дошкільного віку, на думку О. Байєр, є змішана форма організації освітнього процесу в ЗДО у такому тлумаченні поєднання у гнучкому режимі дистанційної та очної частини організації освітнього процесу в ЗДО (у групі) та / або вдома (у родині) завдяки ефективній взаємодії вихователя з батьками для забезпечення цілісності та повноти освітнього процесу для дитини, використання онлайн (синхронної форми проведення занять) та офлайн (асинхронний перегляд у запису) дистанційної підтримки родини вихователем [5].

Так, О. Байєр пропонує орієнтовну модель змішаної форми організації освітнього процесу в ЗДО за «принципом хвили» (рис. 2.1), в якій задекларовано участь дитини (Д), педагога (П) і батьків (Б).

Рисунок 2.1. Модель змішаної форми організації освітнього процесу в ЗДО за «принципом хвили» (за О. Байєр)

Дії педагога в запропонованій моделі мають циклічний характер у

створенні механізму системної взаємодії з дітьми і батьками: він стимулює, консультує, забезпечує батьків матеріалами й рекомендаціями щодо організації очної домашньої освіти дітей і надає енергію для її здійснення. Педагог складає тематичний план занять за певними циклами (2 дистанційних та 3 очних) та гнучкий графік проведення їх з дітьми й батьками у змішаній формі організації освітнього процесу в певній послідовності.

На першому занятті, яке проводиться на початку тижня в дистанційній формі з групою дітей у синхронному режимі, педагог звертається до дітей, поряд з якими є батьки, створює доброзичливу атмосферу спілкування з дітьми і дорослими, проводить прості комунікаційні або рухливі вправи, ознайомлює учасників з темою заняття, розповідає цікаві факти за допомогою різних візуалізацій, мотивує дітей і дорослих на подальшу самостійну діяльність за темою заняття.

Друге, третє і четверте заняття організовують батьки вдома очно у зручний для них час; продовжують занурюватись у тему за допомогою творчої, мистецької, художньо-мовленнєвої діяльності, дослідів у предметному і природному середовищі, гри тощо упродовж 2–3-х днів; фіксують результати в домашньому дитячому портфоліо у вигляді малюнків, фото продуктів і моментів творчої та дослідницької діяльності дітей, записів спостережень батьків тощо.

П'яте заняття проводиться педагогом дистанційно за розкладом. На початку заняття педагог пропонує дітям розповісти про їхні результати, досягнуті у співпраці з батьками за попередньою темою заняття, після чого пропонує нову тему наступного циклу і знову мотивує, налаштовує, надихає дітей та дорослих на подальшу пізнавальну діяльність разом з батьками в домашніх умовах.

Отже, особливостями організації змішаної освіти для дітей дошкільного віку вітчизняні науковці вважають: консультування вихователем у режимі онлайн батьків вихованців щодо організації освітнього процесу з дитиною та методичну підтримку домашньої освіти; періодичне проведення дистанційних занять і зустрічей різного типу разом із батьками з метою підтримки педагогом

контакту з дітьми і дорослими, формування почуття приналежності до групи однолітків, довіри до вихователів ЗДО та мотивування ними батьків вихованців до здійснення системного освітнього процесу в домашніх умовах. Запропонована науковцями модель вирішує завдання з організації освітнього процесу з дітьми дошкільного віку в умовах змішаної освіти і дозволяє враховувати психологічні особливості дошкільного віку в отриманні освіти.

Урахування останніх досліджень науковців і запропонована модель організації освітнього процесу з дітьми дошкільного віку в умовах змішаної освіти дозволяє нам трансформувати технологію розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.

2.2. Педагогічні умови запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти

Педагогічні умови технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання розглядається автором як «сукупність чинників, які забезпечуватимуть ефективно запровадження технології розвитку творчих здібностей дошкільників на заняттях із малювання. Такими чинниками ми визначаємо професіоналізм педагога, методичне, дидактичне та інформаційне забезпечення освітнього процесу на заняттях із малювання» [56].

Запровадження технології розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку в умовах змішаної освіти передбачає трансформації педагогічних умов, які ми вбачаємо в організації систем дистанційних занять із малювання, налагодженні взаємозв'язку з батьками вихованців для надання консультативної допомоги та розробленні системи освітнього відеоконтенту та організації віртуального вернісажу дитячих малюнків.

Таким чином, виникла потреба у створенні моделі «Педагогічні умови запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі

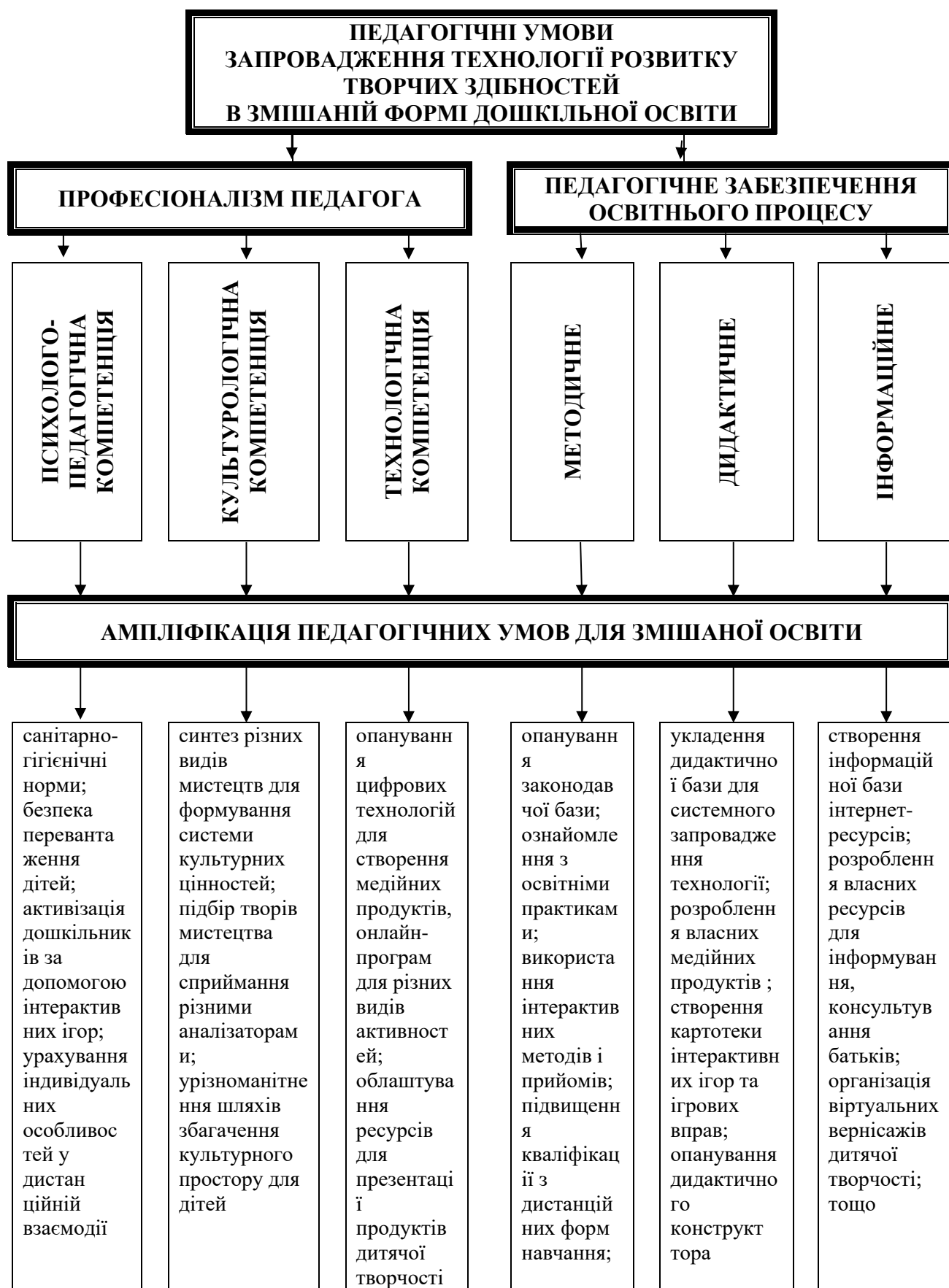
дошкільної освіти» (рис. 2.2).

Професіоналізм педагога закладу дошкільної освіти як умова ефективної реалізації технології розвитку в дошкільників творчих здібностей вбачається в сукупності психолого-педагогічної, культурологічної і технологічної компетенцій.

Згідно з концепцією автора психолого-педагогічна компетенція виявляється в наявності у педагога теоретичних знань про закономірності становлення особистості, розвитку психіки людини, особливості сприйняття, уяви, мислення дитини дошкільного віку; про індивідуальні та вікові особливості дитини; засоби і методи розвитку творчих здібностей і вміння використовувати їх у професійній діяльності, забезпечувати ефективну взаємодію учасників освітнього процесу через створення творчої атмосфери, діалогічної взаємодії, позитивного психологічного клімату на занятті, визнання права дитини на самовираження, стимулювання вихованців до пізнання й самореалізації в образотворчій діяльності.

Змішаний формат освіти актуалізує питання *врахування* педагогом вікових та індивідуальних особливостей дітей старшого дошкільного віку і вимагає організації діяльності з активізацією таких вікових особливостей дошкільників, як цілісність і субсенсорність (надчутливість) сприйняття світу, синергія, образність, асоціативність, сенситивність мислення, здатність до анімізму.

Особливі вимоги у врахуванні вікових особливостей дошкільнят стосуються дотримання санітарно-гігієнічних норм у проведенні занять із використанням цифрових технологій (комп'ютера, інтерактивної дошки, відеопроєктора тощо): їхня тривалість у старшому дошкільному віці не повинна перевищувати 15 хвилин; по закінченню заняття проводять зорову гімнастику; для дітей з порушеннями зору, хронічними захворюваннями тощо, тривалість занять з комп'ютером для них зменшується до 5–7 хвилин.

Рисунок 2.2. Модель педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей в змішаній формі дошкільної освіти

Створення творчої атмосфери на заняттях із малювання залежить від вміння педагога забезпечити позитивний соціально-психологічний клімат. Основними характеристиками психологічного клімату на заняттях із малювання слід назвати позитивний настрій дітей і педагога; зацікавленість дітей змістом діяльності; взаєморозуміння; задоволеність взаємовідносинами та результатами діяльності. В умовах воєнного стану набуває актуальності збереження психічного здоров'я та емоційного благополуччя всіх учасників освітнього процесу (дітей і дорослих), створення психологічно безпечного й комфортного освітнього середовища. Заняття з малювання, зустріч з творами мистецтва та безпосередньо процес образотворчої діяльності, забезпечують благодійний вплив на емоційну сферу; дії з фарбами, кольорами, пластичним або графічним матеріалами мають терапевтичну дію, відволікають дитину від неприємних і болісних переживань; занурення у світ мистецтва відкриває нові відчуття для дитини.

Культурологічна компетенція в структурі професіоналізму педагога виявляється в сформованості художньо-естетичних ціннісних орієнтацій, сукупності знань, умінь і навичок, необхідних для реалізації завдань художньо-естетичного виховання та розвитку творчих здібностей дошкільника, наявності знань у галузі мистецтва, світової та національної художньої культури.

Художньо-естетичні ціннісні орієнтації педагога дозволяють упроваджувати технологію розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання на емоційно забарвленому рівні і формувати систему цінностей у відношенні до себе, педагога, інших дітей, процесу образотворчої діяльності та її продуктів, мистецтва, краси навколишнього світу, а також взаємин у творчій діяльності між суб'єктами освітнього процесу.

Наявність знань у галузі мистецтва, світової та національної художньої культури дозволяє педагогу на професійному рівні відбирати твори мистецтва для естетичного сприйняття дітей, гармонійно поєднувати музику, живопис, художнє слово, хореографію для досягнення ефекту синестезії і отримання естетичного задоволення від спілкування з мистецтвом, створювати умови для

формування культурологічного досвіду дітей, інтересу до національної і світової художньої культури в процесі сприйняття та образотворчої діяльності.

Технологічна компетенція – це здатність педагога дотримувати структурних етапів упровадження технології творчого розвитку дитини дошкільного віку; вміння інтегрувати різні форми й види діяльності, доцільно та ефективно використовувати синтез різних видів і жанрів мистецтва на заняттях із малювання; володіння навичками організації циклів занять із малювання в системі розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. Вміння інтегрувати різні форми й види діяльності, доцільно та ефективно використовувати синтез різних видів і жанрів мистецтва на заняттях із малювання сприятиме розвитку асоціативно-образного мислення, уяви, творчих здібностей дітей, здатності до встановлення асоціацій; досягненню естетичного рівня при сприйнятті мистецтва і формуванню в дошкільників ціннісного ставлення до краси, переживанню почуттів задоволення, радості, натхнення, бажання створювати художні образи; ефективній організації творчого самовираження кожної дитини, розвитку її дослідницьких здібностей в художньо-експериментальній діяльності, формуванню здатності входити в образ і передавати його характерні особливості пластикою, жестами, мімікою, голосом, малюнком; створенню моделі реального предмета, об'єкта, явища в художньому образі та вмінню передавати його характерні особливості в малюнку.

Методичне, дидактичне та інформаційне забезпечення освітнього процесу на заняттях із малювання вимагає ампліфікаційних змін щодо педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку на заняттях із малювання, а саме:

- опанування нормативно-правової бази: Базовий компонент дошкільної освіти, комплексних та парціальних освітніх програм, листів Міністерства освіти і науки України щодо організації освітньої діяльності закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану, санітарного регламенту тощо;

- укладення навчально-методичної бази: методичних рекомендацій, перспективного планування, розробки занять, ігор, вправ тощо;

- розроблення художньо-дидактичної бази: демонстраційно-візуальні; аудіальні та роздаткові матеріали для образотворчої діяльності;
- використання інформаційних засобів і створення додаткових ресурсів, що сприяють висвітленню результатів педагогічної діяльності й художньої творчості вихованців закладу дошкільної освіти.

Укладено систему навчально-методичного комплексу з організації занять із малювання в умовах змішаної форми дошкільної освіти, який складається з перспективного планування та відео контенту, розробленого переможцем педагогічної виставки «Освіта Запорізького краю», вихователем ЗГ «Контакт» ЗМР О. Горбатюк).

Перспективне планування для дітей старшого дошкільного віку враховує вимоги Базового компоненту дошкільної освіти та програми розвитку дітей дошкільного віку «Дитина», рекомендації арттехнології «Барвіста радість» (Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання) Л. Шульги, вікові особливості дітей та завдання розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Система занять складається з добірки мотиваційних відео, в яких передбачено знайомство з темою, за якою пропонується виконати роботу, можливим зразком виконання, алгоритмом дій та інструкції щодо етапів виконання.

Враховуючи здатність дошкільників до чуттєвої сприйнятливості, під час ознайомлення із творами живопису на перший план поставлено чуттєве переживання художнього змісту картини, а не її аналіз.

Під час заняття використано літературний твір: вірш, загадку, казку (мотиваційний блок). Таким чином, у дитини разом із батьками є змога зацікавитися роботою та отримати алгоритм для їх виконання. Як фонове звучання для художнього слова, прослуховування якого супроводжується переглядом світлин, підібраних до теми заняття, творів живопису, використано музику та звуки природи, оскільки гармонійне поєднання усіх цих компонентів забезпечує емоційно-чуттєве сприймання творів мистецтва, отримання почуття

насолюди й естетичного задоволення.

Велику увагу приділено нетрадиційним зображувальним технікам, використання яких не просто збагачує та розвиває творчі здібності дітей, а ще й надає їм більшої впевненості у собі та своїх силах, тим більше, що нетрадиційні техніки часто допомагають отримати бажане зображення завдяки особливостям матеріалів, відбитки яких уже є художніми образами або їх частинами. Малювання із застосуванням нетрадиційних технік та інструментів – це захоплюючий творчий експеримент, в ході якого діти набувають зображувальний, пошуковий, дослідницький досвід, стають справжніми винахідниками і вчаться творчо застосовувати будь-які засоби, що потрапляють їм у руки, для досягнення своєї мети.

Для втілення в життя діяльнісного підходу в формуванні мистецько-творчої компетентності важливо надати дітям можливість обирати самостійно способи зображення для створення власного художнього образу. Для цього у відео надано візуальний ряд наочності – фотографії, листівки, малюнки з різними варіантами зображень. В такому випадку діти під час малювання використовують власний досвід. Також надано можливість дітям під час зображувальної діяльності самостійно обирати інструменти, матеріали, кольори, що сприяє формуванню в них технічних художніх навичок.

Кожне відеозаняття містить пальчикову гімнастику або нейровправу, пов'язану з темою заняття чи матеріалами, що використовуються для малювання. Це розвиває дрібну моторику, позитивно впливає на взаємодію півкуль головного мозку, готує дитину до формоутворення на площині, забезпечує вільний і вмотивований творчий процес.

Освітній матеріал занять реалізується на заняттях із образотворчої діяльності в старшій дошкільній групі. Він дає дітям можливість зануритися в певну тему і виконати різні види зображень: предметні, сюжетні, декоративні. Розподіл освітнього матеріалу відбувається в залежності від дидактичної мети: ознайомлення, повторення, закріплення.

Розвиток емоційної чутливості, здатності радіти, дивуватися,

захоплюватися реалізується, коли діти спостерігають красу барв у навколишній природі; розглядають картини, ілюстрації, іграшки; милуються предметами народного декоративного мистецтва, скатертинами, прослуховують музику, а також самі активно задіяні у створенні краси навколо себе.

Базуючись на методичних засадах арттехнології Л. Шульги з розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, ми визначилися з основними прийомами та вправами на заняттях із малювання:

- Милування красою.
- Ознайомлення з художнім матеріалом.
- Ознайомлення дітей із кольором.
- Ознайомлення з образотворчим мистецтвом.
- Використання елементів психогімнастики.
- Імпровізовані казки, фантазування.
- Використання музики.
- Сенсомоторні вправи для підготовки руки дитини до малювання.
- Вправи зі словом.

Зазначені прийоми та вправи трансформовано в дистанційний формат за моделлю змішаної форми організації освітнього процесу в ЗДО за «принципом хвили» (О. Байер), яка передбачає опанування освітнього контенту дітьми в очній взаємодії з батьками.

Так, мета прийому милування красою на заняттях малювання – вчити дітей помічати красу в навколишньому світі; розвивати естетичну чутливість у сприйнятті світу; учити відгукуватися на красиве емоціями і почуттями, дивуватися, захоплюватися, милуватися; розвивати здатність до естетичної оцінки; викликати бажання спілкуватися з красою, насолоджуватися процесом створення краси; формувати світогляд, в основі якого лежить любов до навколишнього світу.

Прийом милування красою використано під час сприйняття природи, живопису та кольору, розглядання природи та малюнків, зустрічі з декоративно-ужитковим мистецтвом, ознайомлення і спілкування з художнім матеріалом та

слухання музики. До заняття надається літературний твір: вірш, загадка, реалізується мотиваційний блок, пальчикові та інші ігри. Таким чином, у дитини разом із батьками під час синхронних та асинхронних занять є можливість зацікавитися роботою, підготувати руки до малювання та мати алгоритм для її виконання.

Оскільки заняття з малювання в закладі дошкільної освіти мають стати зустріччю з красою, донести до дітей багатство її прояву в природі, мистецтві, в людях та їхніх витворах, то створено такі умови для сприйняття краси, щоб вона вразила дитину, пройшла крізь усі органи відчуття, викликала радість, насолоду, натхнення, назавжди залишивши свій слід у душі.

Під час сприйняття декоративного мистецтва дітям пропонується милування красою візерунків готових виробів, оскільки такі хвилини звеличують таємницю краси і навчають відчувати мову орнаменту, кольорову пісню розпису. Так, під час розглядання скатертин, светрів на заняттях «Святкова скатертина», «Маленькі дизайнери», «Великоднє яєчко» діти мають можливість помилуватися щедрим розмаїттям кольорів, різноманітністю візерунків та орнаментів. Справжнє полум'я квітучих барв дарує очам дітей яскравість, урочистість і викликає бажання продовжувати милуватися цією красою та створювати її самостійно.

Милування – безперервний процес на занятті з малювання. Під час розглядання натури дошкільники вчаться сприймати звичайні речі очима художника. Для досягнення такого результату в дітей формується вміння бачити незвичайне у звичайнісіньких об'єктах. Наприклад, на занятті «Осінні листочки» до дітей завітала чарівна осіння краса у вигляді яскравих осінніх листочків.

Під час ознайомлення дітей з картиною Клода Моне «Дама в саду» запроваджено прийом «Входження в картину»: зображення супроводжується словами вихователя і доповнюється співом птахів, шумом вітерця у листі. Все це спонукає задуматися, пофантазувати, перенестися в той літній сад і відчути його свіжість та аромат. А одразу після цього діти чують музику Антоніо Вівальді «Літо» і фізично відчувають енергію літніх днів, їх яскравість і насиченість

барвами й подіями. Картина завдяки поєднанню відео з живописом і музикою раптом оживає.

Метою прийому ознайомлення з художнім матеріалом є оживлення предметів, з якими працює художник; ознайомлення дітей з особливостями художнього матеріалу: з чого виготовлені, з яких частин складаються, чим відрізняються тощо; встановлення відношення між художнім матеріалом і навколишнім світом; ознайомлення з технікою малювання; опанування культурою відносин із художнім матеріалом; розвиток уяву в процесі спілкування з художнім матеріалом.

Для старших дошкільнят визначено таку тематику занять із використанням прийому ознайомлення з художнім матеріалом: «Летять, летять сніжинки», «Різдвяний віночок», «Зимовий пейзаж», «Зайчик-пухнастик», «Вербові котики».

Починаючи малювати, дитина входить у новий світ взаємин. Фарби, пензлі, папір, олівці для неї – не просто засоби зображення. Вони – добрі друзі, які допомагають передати настрій, стан душі маленького художника. Від того, як ставиться дитина до маленької речі, залежить її ставлення до великого світу. Тому головна задача – змалечку навчити дітей бачити в предметі історію його життя, характер, таємницю.

Діти старшого дошкільного віку впевнено працюють з різноманітним художнім матеріалом, з радістю вітаються з пензликом, з насолодою дарують прозору воду акварелі, обережно одягають ковпачки на фломастери, з ніжністю тримають в обіймах пальців воскові олівці або шматочки свічки. Кожен предмет для них не лише засіб зображення, а жива істота, для якої малювання – це саме життя. Експериментуючи з фарбою, трубочкою для коктейлю і повітрям діти із захопленням спостерігають розтікання дивовижної кольорової плями і перетворюють її на тваринку, рослину, мурашник. Спілкування дітей з художнім матеріалом дарує радість натхнення і перетворює малювання в процес насолоди.

**Система відео занять із малювання для змішаної форми освіти дітей
старшого дошкільного віку (з досвіду О. Горбатюк)**

№	Тема відеозаняття	Особливості відеоконтенту
1	«Айстри» (натюрморт) https://youtu.be/srJV1bl-br8	Навчити дітей нетрадиційній техніці зображення квітів (виделкою). Світлини квітів, художні композиції квітучих рослин з усім розмаїттям барв використані у відео для створення в дітей позитивного настрою, милування красою природи, її безкінечним потенціалом продукувати дивовижні об'єкти навколо нас. Своєю яскравістю і розмаїттям квіти показують дітям свою чарівну красу і неповторність світу, в якому всі ми живемо. Прийом милування підсилено уривком з вірша Надії Красоткіної «Милі айстри»
2	«Осінні листочки» (фроттаж) https://youtu.be/fgCogQz8Wcw	Ознайомити дітей із малюванням у техніці фроттаж (техніка відтворення малюнка фактури у вигляді натирання паперу). Спокійна мелодія, використана у відео, допомагає перенестися до осіннього парку, зачаруватися красою осінніх листочків, пробуджує і розвиває у дітей здатність до створення краси власноруч. Також використано фотознімки справжніх листочків поруч з їх зображеннями, виконаними в техніці фроттаж
3	«Осіній пейзаж» (пейзаж) https://youtu.be/yvPcQkrYi2w	Малювання пейзажу на круглій формі з елементами пуантилізму (малювання крапками, у даному відео – за допомогою ватних паличок). Формування емоційно-ціннісного ставлення дітей до краси оточуючого світу. Як тло для роботи для створення позитивного, творчого настрою краще використовувати легку й приємну мелодію

Продовження таблиці 2.1

4	«Казковий птах» (елемент заняття з предметно-декоративного малювання за мотивами творчості Марії Примаченко) https://youtu.be/IgBQVaafgSw	Відео сприяє розвитку чуттєвого сприйняття світу і формуванню естетичного ставлення до нього, надихає дітей старшого дошкільного віку на самостійне створення нового, незвичайного, казкового образу, дозволяє зануритись у фантазії і реалізувати їх за допомогою різних художніх засобів. Попередня робота може містити в собі розглядання картин Марії Примаченко «Птах» та «Голубка розпустила крила, хоче на землі мира», бесіду про фантастичні образи художниці, роздуми щодо авторських назв, які лірично супроводжують зображення
5	«У нашій хаті веселе свято» (навчання без зразка, малювання подарунків від Святого Миколая) https://youtu.be/SVCmf5y-RrE	Ознайомлення з традиційним світом Святого Миколая. Зміст відео спонукає дітей намалювати омріяні та отримані подарунки від Святого Миколая, використовуючи будь-які техніки та матеріали за бажанням дітей. Головне – відчуття настрій, чарівність моменту улюбленого свята дітей і бажання творити та ділитися з усіма своєю радістю.
6	«Летять, летять сніжинки» (воскографія) https://youtu.be/brWJNXSGfDc	Милування красою сніжинки, ознайомлення з технікою малювання воском. У відео дітям пропонується зануритися у дивовижний світ візерунків, неповторність мережива сніжинок, надихнутись творчістю природи, її спроможністю до безкінечних варіантів та відчуття себе чарівниками, створити диво: народження сніжинок, намальованих свічкою, під час зафарбовування аркуша акварельними фарбами.
7	«Різдвяний віночок» (предметне малювання, нетрадиційна техніка) https://youtu.be/IcO9a0UXe-c	Закріпити техніку малювання виделкою, розвивати творчу уяву та творчі здібності в декоруванні намальованого віночка, створити святковий різдвяний настрій, Процес милування віночком під супровід традиційною для країн Європи і Заходу мелодією пісні « <i>Jingle Bells</i> ».

Продовження таблиці 2.1

8	«Зимовий пейзаж» (пейзаж, використання нетрадиційних засобів малювання). https://youtu.be/1exmFuZARxs	У відео зосереджено увагу дітей на красі природи в пейзажі, особливостях зимового пейзажу, його казковості, загадковості, дивовижних снігових формах пухнастих крон дерев і кущів. Під час перегляду відео діти дізнаються, що створити зимовий пейзаж можна за допомогою будь-яких засобів, наприклад, пекінської капусти і паперових рушників або серветок, головне – бажання та фантазія. Для мотивації використано загадку про «інструмент» для малювання зимового пейзажу.
9	«Зайчик-пухнастик» (предметне малювання, анімалістка) https://youtu.be/dIBz5x0zh0g	У відео показано, яким чином можна використати для малювання зубну щітку. Мотиваційним блоком, поштовхом до продуктивної творчості у ньому стали загадка та пальчикова гра про зайчика, якого діти малюватимуть.
10	«Маленькі дизайнери» (декоративне малювання) https://youtu.be/CwZIGw2wpG4	Кожна дитина мріє хоч раз відчувати себе дизайнером одягу, тому у цьому відео показано, як можна прикрасити звичайний светрик і запропоновано дітям створити власний дизайн, обрати модель, колір, візерунки, орієнтуючись на особисті уподобання. Для малювання запропоновано коктейльну трубочку, розрізану на кінцях, і маленьку деталь конструктора lego. У відео міститься коротка розповідь про светр, його історію, використано нейровправу «Долоня і кулак».
11	«Подушечка для Мурчика» (навчання без зразка, декоративне малювання) https://youtu.be/sNZ_rc-mR_4	У відео діти зустрічаються з уже знайомим їм персонажем - котиком Мурчиком, у якого був день народження, відгадують загадки і дізнаються про подарунки, які він отримав. Від казкового Мурчика висловлюється прохання до дошкільнят: зробити ще один подарунок – намалювати подушечку, якої так не вистачає котику. Діти мають змогу пофантазувати: подумати над формою, кольором, зображенням на подушці.

Продовження таблиці 2.1

12	<p>«Святкова скатертина» (декоративне малювання) https://youtu.be/IfC7_kM0kbs</p>	<p>Відео розширює знання дітей про скатертину та її призначення, долучає до милування декоративними орнаментами, візерунками, ритмічністю рослинних елементів. Розповідь вихователя, пальчикова гімнастика і показ виконання роботи супроводжується мелодією пісні «Зелене жито». Пальчикова гімнастика про гостинність українців спонукає дітей декорувати запропоновану форму скатертини (прямокутник) візерунками, щоб також прикрасити стіл до приходу гостей. Мистецтво декоративного розпису своєю барвистою мовою розповідає дітям про красу навколишнього світу. Якщо дитина сприймає цю красу з почуттям, вона навчається відчувати і розуміти мистецтво та розвиває здатність до власного створення краси.</p>
13	<p>«Жила-була Каляка-маляка» (навчання без зразка) https://youtu.be/dpfxzWBLy0w</p>	<p>Діти від природи здатні вдихати життя в предмети і явища навколишнього світу. І щоб вони не втратили цієї здатності, необхідно розвивати їхню уяву і заохочувати до фантазування. На занятті з малювання у відео цьому сприяє прийом імпровізованих казок та фантазування. Його метою є зацікавити дітей об'єктом малювання, оживити його і допомогти дітям глибоко відчувати настрій Каляки-маляки, розвивати емоційну чуйність і уяву, виховувати в дітей впевненість у собі, виховувати любов до навколишнього світу і турботу про нього. А так як основна діяльність дитини – гра, бо в грі дитина здатна перетворитися на будь-який персонаж казки і відтворити його характерні особливості, можливості перевтілення використано у відео як вправу із психогімнастики. Мета використання елемента психогімнастики на занятті: розвивати здатність відчувати образ, розвивати творчу уяву, вчити перевтілюватися і входити в образ, учити передавати особливості Каляки-маляки через пластику, жести, міміку, розвивати здатність до творчого самовираження.</p>

Продовження таблиці 2.1

14	«Проліски» https://youtu.be/4FdTldwilsQ	Відео долучає дітей до дивовижної краси, ніжності і стійкості весняних квітів – пролісків. Під час милування ніжними пролісками на світлинах у відео діти занурювались у розповідь про перші весняні квіти, їхню історію, дізнавались про їхній характер, особливість. Інтерес до квітки переростав у фантазування, імпровізацію, в яких кожна дитина відтворювала свій набутий раніше досвід у взаєминах з квітами та отримані враження від зустрічі під час перегляду відео.
15	«Квітуча гілочка» https://youtu.be/TK1Iw8Crm0Y	У запропонованому відео використано прийом милування у поєднанні зі звуками природи (співом птахів) та художнім словом Івана Франка «Надійшла весна», пальчикова гімнастика «Ой весна до нас прийшла». На занятті діти вчать малювати квіти на гілочці поліетиленовим пакетиком, поєднувати у зображенні квітки два кольори гуаші, розвивають свої творчі здібності.
16	«Гіацинти» https://youtu.be/S2XKO4Zn8mY	Відео привертає увагу дітей яскравістю фотографій із зображенням гіацинтів і спонукає прикрасити свій дім власноруч створеною картиною з їх зображенням. Прийом милування супроводжується цікавими фактами про гіацинти, захоплення красою підкріплено пальчиковою гімнастикою «Весняні квіти», під час малювання звучить експресивна мелодія, слухаючи яку виникає бажання створювати красу. Мета цього заняття: закріпити уміння штампувати котельними трубочками, розрізаними на кінцях на шість пелюсток, вчити створювати об'єм квітам, використовуючи два відтінки одного кольору або два близькі кольори.
17	«Ластів'ята» https://youtu.be/4P1vkDg6AyA	З відео діти дізнаються, як звичайні предмети, такі як кришечки від баночок із гуашшю, можуть допомогти їм у малюванні пташенят. У відео для мотивації зображувальної діяльності використано вірш Ксенії Бондаренко «Ластів'ята» та аудіозапис зі співом пташок.

Продовження таблиці 2.1

18	«Вербові котики» https://youtu.be/iYqOKqQYUSY	Відео знайомить дітей з цікавими фактами про вербу, поглиблює їх знання про рослину та пов'язані з нею звичаї, традиції, народні прикмети. Діти повному знайомляться із можливостями простого олівця – вчать малювати крихтою, яка утворюється під час заточування олівця, набираючи її на пальчик. Відео допомагає дітям побачити спільне у вербових котиках та звичайних кошенятах: сіренькі, пухнасті і м'які, а якщо вербовому котику домалювати вушка, очі, вуса та носик, то рослинка перетвориться на тваринку.
19	«Великоднє яечко» (декоративне малювання, листівка). https://youtu.be/mRzB619HTpU	Відеозаняття з декоративного малювання знайомить дітей з різновидами та особливостями великодніх яєць, спонукає до створення листівки із зображенням мальованки, використовуючи елементи пуантилізму. Відео насичене фотознімками крашанок, писанок, мальованок тощо, а розповідь і весь процес роботи супроводжує легка й бадьора мелодія, створюючи радісний піднесений настрій і викликаючи у дітей бажання зробити подарунок рідній людині.
20	«Барви літа» https://youtu.be/yxRDaCmS4rs	В умовах дистанційної освіти на занятті «Барви літа» милування здійснюється за допомогою прийому «входження в картину» Клода Моне «Дама в саду». Діти не просто милуються мальовничістю саду, зображеного художником, а вдихають його аромат, відчують на собі подув вітру, вслухаються в його шепотіння з листям, насолоджуються барвами. Відео допомагає закріпити особливості кольорової палітри літа та удосконалити техніку роботи аквареллю по вологому.

Для організації занять із малювання в дистанційному форматі розроблено художньо-дидактичну базу: демонстраційно-візуальні (картини й репродукції українських та зарубіжних художників різних жанрів живопису, портрети видатних діячів мистецтва, зразки декоративно-прикладного мистецтва різних регіонів України, дизайнерські витвори і предмети побуту, електронна база відео

та зображень); аудіальні (електронна база музичних творів видатних композиторів, звуків природи) та роздаткові матеріали для образотворчої діяльності.

Педагогами опановано інформаційні засоби і створено додаткові ресурси для запровадження технології розвитку творчих здібностей: виставки-вернісажі художньої творчості, куточки для батьків, веб-ресурс закладу, сторінки в соціальних мережах та ін., що сприяють висвітленню результатів педагогічної діяльності й художньої творчості вихованців закладу дошкільної освіти.

Отже, визначено й обґрунтовано педагогічні умови ефективного впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі дошкільної освіти, які базуються на авторській моделі, що застосовується під час очного формату та ампліфіковані задля організації змішаного формату. У складниках професіоналізму педагога відбувається опанування педагогами санітарно-гігієнічних норм, безпеки перевантаження дітей, варіантів активізації дошкільників за допомогою інтерактивних ігор та ігрових прийомів, урахування індивідуальних особливостей у дистанційній взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку (психолого-педагогічна компетенція); використання синтезу різних видів мистецтв для формування системи культурних цінностей, підбір творів мистецтва для сприймання різними аналізаторами, урізноманітнення шляхів збагачення культурного віртуального простору для дітей (культурологічна компетенція); опанування цифрових технологій для створення медійних продуктів, онлайн-програм для різних видів активностей, облаштування ресурсів для презентації продуктів дитячої творчості (технологічна компетенція). Педагогічне забезпечення освітнього процесу вимагає опанування законодавчої бази, ознайомлення з інноваційними освітніми практиками, використання інтерактивних методів і прийомів, підвищення кваліфікації з дистанційних форм навчання тощо (методична складова); укладання дидактичної бази для системного запровадження технології, розроблення власних медійних продуктів, створення картотеки інтерактивних ігор та ігрових вправ, опанування

дидактичного конструктора (дидактична складова); створення інформаційної бази інтернет-ресурсів, розроблення власних ресурсів для інформування і консультування батьків, організація віртуальних вернісажів дитячої творчості тощо (інформаційна складова).

Обґрунтовані педагогічні умови спрямовані на ефективне впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі дошкільної освіти.

2.3. Методика перевірки ефективності педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі освіти

Для перевірки ефективності педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі освіти укладено діагностичний комплекс методик відомих авторів, які дозволяють дослідити рівні сформованості в дітей старшого дошкільного віку творчих здібностей за визначеними критеріями, а саме: образно-асоціативний (творча уява, художньо-образне та асоціативне мислення), емоційно-чуттєвий (емоційно-ціннісне ставлення особистості до світу, цілісне художньо-чуттєве сприйняття, відчуття краси, здатність до співпереживання) і продуктивний (спеціальні якості, уміння та навички, безпосередній зв'язок образів із думкою, почуттями, дією) [54].

Визначено критерії та показники розвитку в дошкільників творчих здібностей: когнітивний (вміння встановлювати різноманітні асоціативні зв'язки; довільність уяви, багатий запас вражень від навколишнього світу; уміння продукувати оригінальні ідеї та рішення); сенсорно-естетичний (глибина і яскравість емоційно-естетичної реакції; цілісність чуттєво-художнього сприйняття; здатність до «входження» в образ); діяльнісно-естетичний (інтерес до образотворчої діяльності та отримання задоволення від неї; володіння

навичками образотворчої діяльності; здатність до самостійного створення художніх образів у малюванні) [54].

Таблиця 2.2

**Компоненти, критерії та показники творчих здібностей
дітей дошкільного віку**

Компоненти	Критерії	Показники
Образно-асоціативний	Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - уміння встановлювати різноманітні асоціативні зв'язки; - довільність уяви, багатий запас вражень від навколишнього світу; - уміння продукувати оригінальні ідеї та рішення.
Емоційно-чуттєвий	Сенсорно-естетичний	<ul style="list-style-type: none"> - глибина й яскравість емоційної реакції, естетичне задоволення; - цілісність чуттєво-художнього сприйняття; - здатність до «входження» в образ.
Продуктивний	Діяльнісно-естетичний	<ul style="list-style-type: none"> - інтерес до образотворчої діяльності та отримання задоволення від неї; - володіння навичками в образотворчій діяльності; - здатність до самостійного створення художніх образів у малюванні.

Виявлення в дітей старшого дошкільного віку здатності встановлювати асоціативні зв'язки та аналогії через співставлення образів музичного та образотворчого мистецтва у процесі сприйняття художніх творів здійснюється за допомогою методики В. Синельникова та В. Кудрявцева – гра «Сонечко та хмарка», адаптованої до цього віку О. Іваненко. Сутність методики полягає в тому, що діти отримують картки з зображенням сонечка, хмарки, сонечка з хмаркою, визначають їх настрій і при слуханні музичного твору обирають картку відповідного настрою (додаток А).

Для визначення рівня довільності уяви, наявності запасу вражень від навколишнього світу використано методику Р. Немова «Придумай розповідь»,

адаптовану для дошкільників Л. Шульгою [54] (додаток Б). Експериментатор пропонує підгрупі дітей розглянути ілюстрацію українського художника І. Сулими «Шустрік» і скласти розповідь. Уява дитини оцінюється за наступними ознаками: рівень швидкості складання розповіді; незвичайність та оригінальність сюжету розповіді; опис характерних особливостей образу; використання в розповіді запасу вражень від навколишнього світу; емоційність та чуттєвість образу.

Для виявлення вміння продукувати оригінальні образи автором запропоновано застосування методики П. Торренса «Домальовування незакінчених фігурок», адаптовану для дошкільників О. Доценко (додаток В).

Для перевірки стану сформованості в дітей старшого дошкільного віку творчих здібностей за сенсорно-естетичним критерієм авторкою технології використано методи педагогічного спостереження, бесіда, гра, та застосовано методику Н. Ветлугіної, Г. Урунтаєвої, Ю. Афонькиної, Н. Краснощокіної, Н. Аніщенко і В. Саприкіної [2], що спрямовані на виявлення глибини і яскравості емоційної реакції; цілісності чуттєво-художнього сприйняття; здатності до «входження» в образ.

Глибина та яскравість емоційної реакції дитини вимірюється методикою Н. Ветлугіної (додаток Г), сутність якої полягає у встановленні здатності дитини до емоційного вираження (міміка, пантоміміка, жести, мовлення, рухові реакції) сприйняття музичного твору Й. Баха «Жарт». Під час прослуховування відбувається спостереження за емоційним станом дітей, протокольна фіксація їхньої емоційної реакції (додаток Г).

Для визначення рівня цілісності чуттєво-художнього сприйняття дітей під час розглядання ілюстрації, виявлення ступеня розуміння та усвідомлення дітьми емоційного стану зображених образів, застосовується методика вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картині Г. Урунтаєвої, Ю. Афонькиної (додаток Д).

Для оцінювання здатності входження в образ в дослідженні використовуються спеціальні ігри та вправи (етюди) за методиками

Н. Краснощоквої та Н. Аніщенко і В. Саприкіної [2], модифіковані відповідно до завдань дослідження. Дітям пропонується гра «Перевтілення», в якій вони мають перевтілитися в зображений на картці образ дерева (тополю, ялинку, вербу, дуб, берізку), самостійно відтворити його характерні особливості за допомогою пози, міміки, рухів тіла, мовлення (додаток Е).

Під час виконання завдання фіксується рівень уваги при сприйнятті образу картинки, вміння легко «входити» в нього, самостійно відтворювати характерні особливості дерева вербально й за допомогою пози, міміки, рухів тіла.

Для перевірки сформованості в дітей старшого дошкільного віку творчих здібностей (продуктивний компонент) за діяльнісно-естетичним критерієм рекомендовано використання методів: педагогічне спостереження, вивчення продуктів діяльності дитини та застосовано методики С. Забрамної, І. Ликової [27], модифіковані відповідно до завдань дослідження й спрямовані на виявлення інтересу до образотворчої діяльності та отримання задоволення від неї, володіння навичками зображення, здатності до самостійного створення художніх образів в малюванні.

Рівень інтересу до малювання в дошкільників визначається за *методикою* С. Забрамної «Вибір картинок» (додаток Є). З метою дослідження рівня інтересу до образотворчої діяльності та отримання задоволення від неї дитині пропонується обрати художні матеріали і створити малюнок. При обробці результатів фіксується швидкість вибору картки, сталість переваги при виборі, зацікавленість процесом малювання, отримання задоволення від його процесу та результату.

За методикою І. Ликової (додаток Ж), зміст якої полягає у довільному виборі художнього матеріалу і створенні продукту образотворчої діяльності за власним задумом, вимірюється два показника: сформованість навичок в образотворчій діяльності і здатність до самостійного створення художніх образів у малюванні.

Із дітьми проводиться природний педагогічний експеримент. В окремому приміщенні обладнується місце для індивідуальних занять із дітьми. На столі

вільно розміщуються різні художні матеріали для вільного вибору їх дітьми в ході експерименту. Дітей запрошують індивідуально і пропонують розглянути матеріали. У невимушеній ігровій формі дитині пропонується назвати все, що вона бачить (при цьому фіксується загальне орієнтування дитини в художніх матеріалах), і вибрати, чим би вона хотіла малювати. Пропонується також вибрати матеріали і створити художній образ за власним задумом.

Під час вимірювання сформованості навичок в образотворчій діяльності в ході експерименту фіксуються: вибір дитини, зовнішні прояви її реакції на ситуацію, послідовність розвитку задуму, сполучення видів діяльності, коментарі в процесі дій, ігровий і мовний розвиток художнього образу.

Таким чином, укладений діагностичний комплекс методик із дослідження рівнів сформованості в дітей старшого дошкільного віку творчих здібностей на заняттях із малювання адаптовано для перевірки ефективності педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей старших дошкільників у змішаній формі освіти. Методики дозволяють дослідити рівні сформованості в дітей старшого дошкільного віку творчих здібностей за визначеними критеріями, а саме: образно-асоціативний (творча уява, художньо-образне та асоціативне мислення), емоційно-чуттєвий (емоційно-ціннісне ставлення особистості до світу, цілісне художньо-чуттєве сприйняття, відчуття краси, здатність до співпереживання) і продуктивний (спеціальні якості, уміння та навички, безпосередній зв'язок образів із думкою, почуттями, дією) [54].

Визначено критерії та показники розвитку в дошкільників творчих здібностей: когнітивний (вміння встановлювати різноманітні асоціативні зв'язки; довільність уяви, багатий запас вражень від навколишнього світу; уміння продукувати оригінальні ідеї та рішення); сенсорно-естетичний (глибина і яскравість емоційно-естетичної реакції; цілісність чуттєво-художнього сприйняття; здатність до «входження» в образ); діяльнісно-естетичний (інтерес до образотворчої діяльності та отримання задоволення від неї; володіння навичками образотворчої діяльності; здатність до самостійного створення художніх образів у малюванні).

Отже, на основі аналізу наукових праць сучасних учених визначено особливості організації змішаної освіти для дітей дошкільного віку: консультування вихователем у режимі онлайн батьків вихованців щодо організації освітнього процесу з дитиною та методичну підтримку домашньої освіти; періодичне проведення дистанційних занять і зустрічей різного типу разом із батьками з метою підтримки педагогом контакту з дітьми і дорослими, формування почуття приналежності до групи однолітків, довіри до вихователів ЗДО та мотивування ними батьків вихованців до здійснення системного освітнього процесу в домашніх умовах. Запропонована науковцями модель вирішує завдання з організації освітнього процесу з дітьми дошкільного віку в умовах змішаної освіти і дозволяє враховувати психологічні особливості дошкільного віку в отриманні освіти.

Нами визначено й обґрунтовано педагогічні умови ефективного впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі дошкільної освіти, які базуються на авторській моделі, що застосовується під час очного формату та ампліфіковано задля організації змішаного формату. Першою умовою визначено професіоналізм педагога, у складниках якого задля організації змішаної форми освіти відбувається опанування педагогами санітарно-гігієнічних норм, безпеки перевантаження дітей, варіантів активізації дошкільників за допомогою інтерактивних ігор та ігрових прийомів, урахування індивідуальних особливостей у дистанційній взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку (психолого-педагогічна компетенція); використання синтезу різних видів мистецтв для формування системи культурних цінностей, підбір творів мистецтва для сприймання різними аналізаторами, урізноманітнення шляхів збагачення культурного віртуального простору для дітей (культурологічна компетенція); опанування цифрових технологій для створення медійних продуктів, онлайн-програм для різних видів активностей, облаштування ресурсів для презентації продуктів дитячої творчості (технологічна компетенція). Педагогічне забезпечення освітнього процесу вимагає опанування законодавчої

бази, ознайомлення з інноваційними освітніми практиками, використання інтерактивних методів і прийомів, підвищення кваліфікації з дистанційних форм навчання тощо (методична складова); укладання дидактичної бази для системного запровадження технології, розроблення власних медійних продуктів, створення картотеки інтерактивних ігор та ігрових вправ, опанування дидактичного конструктора (дидактична складова); створення інформаційної бази інтернет-ресурсів, розроблення власних ресурсів для інформування і консультування батьків, організація віртуальних вернісажів дитячої творчості тощо (інформаційна складова).

Обґрунтовані педагогічні умови спрямовані на ефективне впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі дошкільної освіти.

Укладено діагностичний комплекс методик із дослідження рівнів сформованості в дітей старшого дошкільного віку творчих здібностей на заняттях із малювання для перевірки ефективності педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей старших дошкільників у змішаній формі освіти. Методики дозволяють дослідити рівні сформованості в дітей старшого дошкільного віку творчих здібностей за визначеними критеріями, а саме: образно-асоціативний (творча уява, художньо-образне та асоціативне мислення), емоційно-чуттєвий (емоційно-ціннісне ставлення особистості до світу, цілісне художньо-чуттєве сприйняття, відчуття краси, здатність до співпереживання) і продуктивний (спеціальні якості, уміння та навички, безпосередній зв'язок образів із думкою, почуттями, дією).

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та вирішення проблеми розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами інноваційних технологій. Результати теоретичного дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і дозволили сформулювати наступні висновки:

1. Науковці визначають творчість як системне явище, що забезпечується здібностями, мотивами, уявою, інтуїцією, знаннями й досвідом особистості і спрямовується як на продукування нових матеріальних та духовних цінностей, так і на власне життєтворення. Поняття розвитку творчих здібностей визначається як процес сприяння творчій діяльності та активності, розвитку і вихованню особистості, що виявляється в якісних психологічних змінах та творчому самовираженні індивідуальності. Основними характеристиками творчих здібностей в науковій літературі є: внутрішня мотивація, здатність до виявлення та постановки проблеми; генерування значної кількості ідей; оригінальність, нестандартність у вирішенні завдань; здатність удосконалювати об'єкт, вирішувати проблеми; здатність до аналізу і синтезу відповідно до вимог певного виду творчої діяльності. З'ясовано, що творчі здібності розвиваються у процесі специфічних видів дитячої діяльності – гри, художньо-естетичній, пошуково-дослідницькій, пізнавальній, комунікативній і розглядаються як самостійна та динамічна система окремих особистісних якостей дитини, що у поєднанні між собою утворюють інтегровану якість, що формується та проявляється у творчій діяльності і забезпечує розвивальну взаємодію особистості з навколишнім середовищем.

2. З'ясовано, що в дошкільному віці розвиток творчих здібностей характеризується такими психологічними особливостями як: активність, спрямована на зовнішній світ; допитливість - якість особистості, що спрямовує пізнавальні потреби дитини на всіх етапах життя та в різних видах дитячої

діяльності, в процесі якої дитина вчиться, пізнає навколишній світ. Підґрунтям для розвитку художньо-творчих здібностей дитини старшого дошкільного віку є здатність до емоційної чутливості, уміння «входити» в уявну ситуацію, переживати й емоційно відгукуватися на красу в житті та мистецтві, емоційна ширість, образне мислення, асоціативність, пізнавальна активність, динамічність і яскравість уяви.

3. Визначено інноваційні технології, які вирішують завдання розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку: технологія інтенсивного розвитку інтелектуальних здібностей у дітей дошкільного віку; ігрові технології; технологія розвитку творчої уяви; інтерактивні технології; технологія розвитку творчої особистості; технологія розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання та інші, в результаті запровадження яких, гра, художньо-естетична, пошуково-дослідницька, пізнавальна, комунікативна види діяльності набувають творчого характеру і сприяють творчому самовираженню дитини, розвитку її ініціативності, сміливості, генеруванню ідей, нестандартному вирішенню завдань, що загалом позитивно впливає на розвиток творчих здібностей.

4. Визначено особливості організації змішаної освіти для дітей дошкільного віку: онлайн консультування та методична підтримка батьків вихованців щодо організації освітнього процесу з дітьми; періодичне проведення педагогом дистанційних занять і зустрічей разом із батьками з метою підтримки контакту з дітьми і дорослими, формування почуття приналежності до групи однолітків, довіри до вихователів ЗДО та мотивування ними батьків вихованців до здійснення системного освітнього процесу в домашніх умовах.

5. Розроблено й обґрунтовано педагогічні умови ефективного впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі дошкільної освіти. Першою умовою визначено професіоналізм педагога, у складниках якого задля організації змішаної форми освіти відбувається опанування педагогами санітарно-гігієнічних норм, безпеки перевантаження дітей, варіантів активізації

дошкільників за допомогою інтерактивних ігор та ігрових прийомів, урахування індивідуальних особливостей у дистанційній взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку (психолого-педагогічна компетенція); використання синтезу різних видів мистецтв для формування системи культурних цінностей, підбір творів мистецтва для сприймання різними аналізаторами, урізноманітнення шляхів збагачення культурного віртуального простору для дітей (культурологічна компетенція); опанування цифрових технологій для створення медійних продуктів, онлайн-програм для різних видів активностей, облаштування ресурсів для презентації продуктів дитячої творчості (технологічна компетенція). Другою умовою визначено педагогічне забезпечення освітнього процесу, що вимагає опанування законодавчої бази, ознайомлення з інноваційними освітніми практиками, використання інтерактивних методів і прийомів, підвищення кваліфікації з дистанційних форм навчання тощо (методична складова); укладання дидактичної бази для системного запровадження технології, розроблення власних медійних продуктів, створення картотеки інтерактивних ігор та ігрових вправ, опанування дидактичного конструктора (дидактична складова); створення інформаційної бази інтернет-ресурсів, розроблення власних ресурсів для інформування і консультування батьків, організація віртуальних вернісажів дитячої творчості тощо (інформаційна складова). Обґрунтовані педагогічні умови спрямовані на ефективне впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання в змішаній формі дошкільної освіти.

6. Укладено діагностичний комплекс методик із дослідження рівнів сформованості в дітей старшого дошкільного віку творчих здібностей на заняттях із малювання для перевірки ефективності педагогічних умов запровадження технології розвитку творчих здібностей старших дошкільників у змішаній формі освіти. Методики дозволяють дослідити рівні сформованості в дітей старшого дошкільного віку творчих здібностей за визначеними критеріями: образно-асоціативним (творча уява, художньо-образне та асоціативне мислення), емоційно-чуттєвим (емоційно-ціннісне ставлення особистості до світу, цілісне

художньо-чуттєве сприйняття, відчуття краси, здатність до співпереживання) і продуктивним (спеціальні якості, уміння та навички, безпосередній зв'язок образів із думкою, почуттями, дією).

Таким чином, можна зробити висновок, що теоретичне дослідження спрямовано на ефективне вирішення проблеми педагогічних умов розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами інноваційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко Н. Вплив музично-театральної діяльності на розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2014. № 1. С. 62-70.
2. Аніщенко Н. В. Педагогічна інтерпретація поняття художнього сприйняття дітей дошкільного віку. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. №3. С. 40-44.
3. Базовий компонент дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (дата звернення: 11.09.23).
4. Байер О. Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану: виклики і можливі рішення. *Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа» в умовах очної, дистанційної та змішаної освіти у 2023/2024 навчальному році* : метод. рекомендації: у 3-х ч. / відп. ред., упор. О. Варецька ; ДОН ЗОДА, КЗ «ЗОШПО» ЗОР. Ч. III. Дошкільна освіта. Запоріжжя : СТАТУС, 2023. С. 12-23.
5. Балаєва К. С. Впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес ДНЗ, як необхідна умова модернізації дошкільної освіти України. *Освітній простір України*. - 2014. - Вип. 3. - С. 25-30. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2014_3_7 URL: <http://nauka.zinet.info/20/balaeva.php> (дата звернення 19.08.2023)
6. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посібник. Київ : Академвидавництво, 2012. 256 с.
7. Біла І. М. Пізнавальна активність як вектор творчості. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Срібна хвиля, 2013. Вип 9. С. 4-18.
8. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс, 2014. 137 с.

9. Богат В. ТРВЗ: основні положення: про наук. концепцію теорії розв'язання винахідницьких задач. *Дошкільне виховання*. 2005. № 7. С. 18.
10. Богуш А. М. «Дитинство» як базова категорія дошкільної освіти. *Світ XXI сторіччя: модернізація освіти та цінності дитинства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3jQk/MEsTAs/PWWpPLUJucXIYQIU/view>. (дата звернення 25.09.2021)
11. Ваганова Н. А. Аналіз психологічних досліджень розвитку мислення у дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології*. Т. 12. *Психологія творчості*. Вип. 27. С. 46-57.
12. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2009. 160 с.
13. Гончаренко С. У.Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
14. Дитяча психологія : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. Київ : Академвидав, 2008. 431 с.
15. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.
16. Дьяченко О. Дошкільний вік: психологічні підстави освітньої роботи з розвитку здібностей. *Дошкільне виховання*. 2015. № 1. С. 46-50.
17. Іваненко О. А. Методика діагностування сформованості здатності дітей дошкільного віку до художньо-творчої самореалізації на музичних заняттях в школах мистецтв. *Вісник Інституту розвитку дитини* : зб. наук. праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. 2013. № 28. С. 123-128. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2013_28_26
18. Іщенко Н. М. Методика розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення дисциплін освітньої галузі «Мова та література» *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи* : матер. Всеукр.наук.-практ. інтернет-конф. (м. Ніжин, 19 жовт.2018 р.). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 113-114.

19. Клименко В. В. Психологія творчості : навч. посібн. для вузів. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.
20. Козак Л. Характеристика педагогічних інновацій у роботі з дітьми дошкільного віку. URL : http://kievskiy-ruo.edu.kh.ua/navchaljnovihovnij_proces/doshkiljna_osvita/vikoristannya_innovacijnih_pedagogichnih_tehnologij_u_doshkiljnih_navchaljnih_zakladah/ (Дата звернення: 21.09.2023).
21. Козубцов І. М. Генезис філософсько-психолого-педагогічного поняття категорії розвитку та формування компетентності в сучасній педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип. 5. URL: https://lib.iitta.gov.ua/734789/1/Vnadps_2013_5_11.pdf. (Дата звернення: 11.08.2023).
22. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей. Київ : Знання, 1963. 80 с.
23. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
24. . Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. *Її величність гра: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: зб. статей / за ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця : ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2009. 320 с.
25. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 354 с.
26. Ликова І. О. Програма художнього виховання, навчання й розвитку дітей 2-6 років «Кольорові долоньки». Харків : Веста; Видавництво «Ранок». 2007. 211 с.
27. Максименко С. Д. Індивідуальні особливості мислення дитини. Київ : Знання, 1977. 48 с.
28. Моляко В. О. Музика О. Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир : Видавництво ПП «Рута», 2007. 319 с.
29. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. Освітні технології.

навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К. 2003. 187 с.

30. Піроженко Т. О. Становлення внутрішньої картини світу дошкільника : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 236 с.

31. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ.вищ. навч. закладів. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.

32. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості» / Р. М. Борщ, Д. В. Самойлик ті ін. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 72 с.

33. Про інноваційну діяльність. Закон України від 04.07.2002 № 40-IV URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T020040?an=531> (Дата звернення: 15.08.2023).

34. Про освіту : Закон України від 05.09.2017.2020 № 2145-VIII. Дата оновлення 24.06.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 16.08.2023).

35. Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні : лист МОН України від 02.04.2022 № 1/3845-22 (додаток 1). URL: <https://cutt.ly/UwhAE003> (дата звернення: 15.06.2023).

36. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.

37. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища шк., 1982. 295 с.

38. Розвиток старшого дошкільника в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти : методичні рекомендації / за заг. ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 178 с.

39. Роменець В. А. Психологія творчості. навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. 288 с.

40. Сисоєва С. О., Алексюк А. М., Воловик П. М., Кульчицька О. І., Сігаєва Л. Є. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / Академія педагогічних наук України; Інститут педагогіки і психології

професійної освіти / С. О. Сисоєва (ред.). Київ : ВПОЛ, 2001. 502 с.

41. Сисоєва, С. О. Основи педагогічної творчості : підр. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

42. Скрипченко О. В. Психічний розвиток учнів. Київ : Рад. шк., 1974. 49 с.

43. Сухомлинський В. О. Гаряча квітка: оповідання та казки для молодшого шкільного віку / укл. Г. Сухомлинська. Київ. Веселка, 1978. 103 с.

44. Сухомлинський В. О. Про розвиток творчої особистості школярів: індивідуальний та диференційований підхід. URL: <http://pandia.ru/text/79/530/42611.php> (дата звернення 16.08.2023).

45. Трофаїла Н. Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки* : Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2018. Вип. 45 (106). С. 155-158.

46. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. В. І. Шинкарук / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

47. Хомяк Т. В. Використання інтерактивних технологій в розвитку мовлення дітей дошкільного віку. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-interaktivnih-tehnologij-v-rozvitku-movlenna-ditej-doskilnogo-viku-68895.html> (дата звернення 26.09.2023).

48. Чепіль М. М., Дудник Н. З. Педагогічні технології: навч. посібн. Київ : Академвидав, 2012. 232 с.

49. Шульга Л. М. Барвіста радість (Розвиток творчих здібностей у дітей дошкільного віку на заняттях із малювання): методичний посібник. Вид. 3-тє, виправлене й доповнене. Запоріжжя : ТОВ«ЛПКС»ЛТД, 2017. 336 с.

50. Шульга Л. М. Методологічне підґрунтя технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. *Психологія та педагогіка: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування* : зб. тез наук робіт учасників міжн. наук.-практ. конференції (м. Львів, 27-28 жовтня 2017 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017.

С. 106-108.

51. Шульга Л. М. Перевірка ефективності технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. *Інноваційна педагогіка*. № 7. 2018. С. 198-201.

52. Шульга Л.М. Психологічні особливості дошкільного віку як підґрунтя розвитку творчої особистості. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. IV. Психологія розвитку дошкільників. Вип. 13. 2017. С. 213-222.

53. Шульга Л. М. Психолого-педагогічні умови ефективного впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. 2019. Вип. 15. С. 233-248.

54. Яремчук В. В., Семенюк Р. Ф. Інтерактивні методи розвитку мови дошкільників. URL: <http://leleka.rv.ua/index.php?m=content&d=view&cid =116> (дата звернення 01.08.2023)

55. Guilford J. P. Intellectual factors in productive thinking. *Productive thinking in education. The National Education Association*. 1968. P. 5-21.

56. Maslow A. H. *Motivation and Personality*. New-York : Harper & Row, 1970. 369 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика визначення рівня здатності встановлювати асоціативні зв'язки

Методика В. Синельникова, В. Кудрявцева «Сонечко та хмарка», адаптована О. Іваненко до дітей старшого дошкільного віку [18].

Мета: визначити рівень здатності дітей встановлювати асоціативні зв'язки та аналогії через співставлення образів музичного та образотворчого мистецтва.

Стимульний матеріал: українська народна музика «Ой, лопнув обруч», муз. П. Чайковського «Хвороба ляльки», «Ранкова молитва», картки-стимули з зображенням сонечка та хмарки.

Процедура спостереження: Експериментатор пропонує підгрупі дітей розглянути картки-стимули з зображенням сонечка, хмарки, сонечка з хмаркою, визначити їх настрій. Послухати уважно музику і підібрати до неї картинку відповідного настрою.

При обробці результатів фіксується рівень уважності при сприйнятті картинки і музики, емоційної реакції, вміння самостійно встановлювати асоціації між зображенням і музикою.

Протокол фіксації здатності дітей встановлювати асоціативні зв'язки

№	Прізвище, ім'я	Уважність	Емоційна реакція	Встановлення асоціації	Загальний результат

Високий рівень: уважно розглядають картинки, легко та з інтересом встановлюють асоціативні зв'язки, слухають твір від початку до кінця, виявляють яскраву емоційну реакцію на музичні твори, швидко і легко встановлюють асоціації з зображенням.

Середній рівень: виявляють нестійкий інтерес до запропонованого завдання, емоційні прояви але не яскраві або амбівалентні, не сформовані вміння встановлювати асоціативні зв'язки між зображеними та музичними образами тощо.

Низький рівень: не виявляють зацікавленості зображеннями, музичним твором, не реагують на музичні звуки, не можуть встановити асоціації з зображенням, настроєм, тощо.

Додаток Б

Методика визначення рівня довільності уяви, наявності запасу вражень від навколишнього світу

Методика Р. Немова «Придумай розповідь», модифікована Л. Шульгою [54].

Мета: визначити рівень довільності уяви, наявність запасу вражень від навколишнього світу.

Стимульний матеріал: ілюстрація українського художника І. Сулими «Шустрик».

Процедура спостереження: Експериментатор пропонує підгрупі дітей розглянути ілюстрацію українського художника І. Сулими «Шустрик» і скласти розповідь.

Уява дитини оцінюється за наступними ознаками:

- 1) рівень швидкості складання розповіді;
- 2) незвичайність та оригінальність сюжету розповіді;
- 3) опис характерних особливостей образу;
- 4) використання в розповіді запасу вражень від навколишнього світу;
- 5) емоційність та чуттєвість образу.

За кожною ознакою розповідь отримує від 0 до 2 балів у залежності від яскравості її вираження, що визначається за допомогою критеріїв.

1. Рівень швидкості складання розповіді:

- Розповідь отримує 2 бали в тому випадку, коли дитина витратила менше 3 хвилин на її складання.
- 1 бал отримує розповідь, на яку дитина витратила більше ніж 3 хвилин.
- 0 балів отримує розповідь, якщо дитина не змогла скласти розповідь.

2. Незвичайність та оригінальність сюжету розповіді:

- Розповідь отримує 2 бали в тому випадку, коли дитина самостійно придумала незвичайну та оригінальну розповідь.
- 1 бал отримує розповідь, у якій дитина виявила незначну оригінальність.
- балів отримує розповідь, якщо дитина механічно прокоментувала зображення.

3. Опис характерних особливостей образу:

- Розповідь отримує 2 бали в тому випадку, коли дитина самостійно характеризує образ, його особливості.
- 1 бал отримує розповідь, у якій дитина зазначає деякі характерні особливості образу.
- 0 балів отримує розповідь, у якій дитина не називає характерних

особливостей образу.

4. Використання в розповіді запасу вражень від навколишнього світу:

- Розповідь отримує 2 бали в тому випадку, коли дитина самостійно використовує запас особистих вражень від навколишнього світу.
- 1 бал отримує розповідь, у якій дитина частково використовує незначний запас вражень від навколишнього світу.
- 0 балів отримує розповідь, у якій дитина не виявляє вражень від навколишнього світу.

5. Емоційність та чуттєвість образу:

- Розповідь отримує 2 бали в тому випадку, коли дитина активно виявляє емоційне відношення до зображених образів, передає на чуттєвому рівні її характеристики і викликає емоції в слухачів.
- 1 бал отримує розповідь, у якій дитина частково виявляє емоційне відношення до зображених образів, пасивно передає на чуттєвому рівні її характеристики і викликає незначні емоції в слухачів.
- 0 балів отримує розповідь, у якій дитина не виявляє емоційного відношення до зображених образів, не передає на чуттєвому рівні її характеристики і не викликає емоцій у слухачів.

Висновки про рівні розвитку.

10-8 балів – високий рівень

7-3 бали – середній рівень

2–0 балів – низький рівень

Високий рівень: легко створюють художній образ за допомогою словесного опису, виявляють високий рівень уяви і фантазії, вміння використовувати набутий запас вражень і слів.

Середній рівень: виявляють невисокий запас вражень, репродуктивно його використовують, відтворюють зразок частково за допомогою педагога.

Низький рівень: відчують труднощі в самостійному перетворенні предметів навколишньої дійсності в художній образ, не виявляють зацікавленості до створення художнього образу, діють за зразком.

Додаток В

Методика визначення рівня вміння продукувати оригінальні образи

Методика П. Торренса «Домальовування незакінчених фігурок» (за О. Доценко, О. Дьяченко [17]).

Мета: визначити рівень розвитку креативності, уміння продукувати оригінальні образи.

Стимульний матеріал: аркуші для відповідей (2 екземпляри), простий олівець.

Аркуші для відповідей: аркуш формату А5, із зображенням по центру однієї фігури (рис.1)

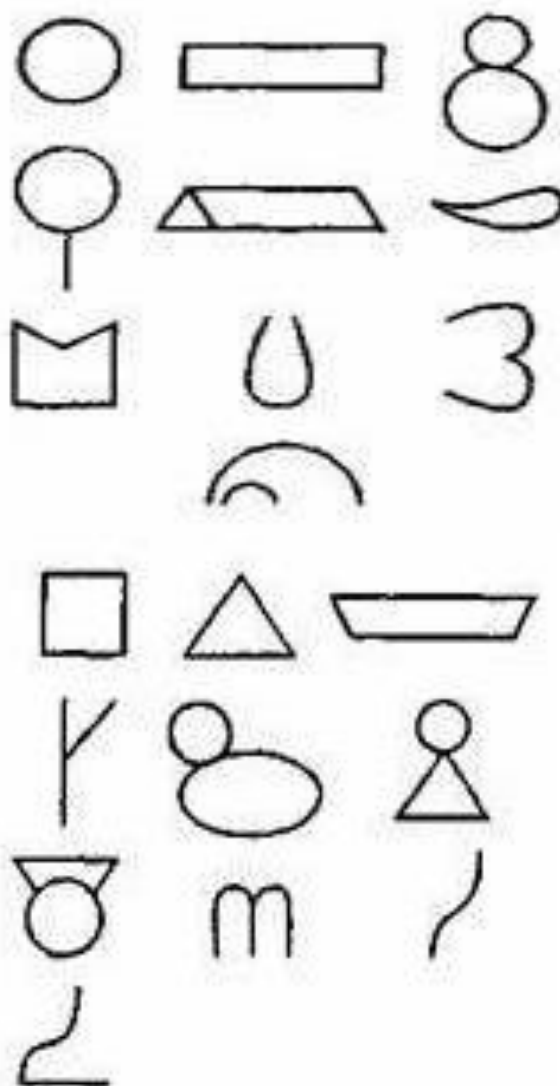

Рис. 1

Процедура проведення:

Завдання проводиться з двома дітьми одночасно. Місця для дітей розташовані на відстані, що не дозволяє їм бачити малюнки один одного.

Дорослий пропонує дитині пограти з чарівними фігурками і домалювати таким чином, щоб отримати зображення за бажанням.

Після виконання завдання дитину запитують: «Що в тебе вийшло?» і фіксують відповідь дитини: назву записують на аркуші з малюнком, у протоколі – оцінку за 3-х бальною шкалою.

Послідовно домальовуються всі картки і кожний малюнок оцінюється за 3-х бальною шкалою:

0 балів – до фігури нічого не домальовано;

1 бал – створено малюнок, який є основою, образ недостатньо промальовано;

2 бали – образ промальовано, містить у собі деталі і є другорядною частиною фігури;

3 бали – створено сюжет, фігура є дрібною деталлю.

За загальною кількістю балів визначається рівень креативності в дітей:

0-5 балів – низький рівень;

6-10 балів – середній рівень;

11 і більше – високий рівень.

Разом із кількісною обробкою результатів надається якісна характеристика рівнів виконання завдань.

Рівні виконання завдань:

При низькому рівні діти фактично не сприймають завдання: вони або малюють поряд із заданою фігуркою щось своє, або дають безпредметні зображення («такий візерунок»). Іноді ці діти (для 1-2 фігурок) можуть намалювати предметний схематичний малюнок з використанням заданої фігурки. В цьому випадку малюнки, як правило, мають вигляд примітивних, шаблонних схем.

При середньому рівні діти домальовують більшість фігурок, однак всі малюнки схематичні, без деталей. Завжди є малюнки, що повторюються самою дитиною або іншими дітьми групи.

При високому рівні діти дають схематичні, іноді деталізовані, але, як правило, оригінальні малюнки (що не повторюються самою дитиною або іншими дітьми групи). Запропонована для домальовування фігурка є зазвичай центральним елементом малюнка.

Додаток Г

Методика визначення рівня глибини і яскравості емоційної реакції

Методика вивчення емоційної чуйності, адекватності, глибини, яскравості емоційної реакції дитини Н. Ветлугіної [54].

Прослуховування музичних творів яскравих за характером та доступних за змістом.

Мета: визначити рівень глибини і яскравості емоційної реакції дитини під час слухання музичного твору.

Стимульний матеріал: музичний твір Й. С. Баха «Жарт»

Процедура спостереження: Експериментатор пропонує підгрупі дітей старшого дошкільного віку прослухати музичний твір Й. С. Баха «Жарт». Під час прослуховування спостерігає за емоційним станом дітей, фіксує емоційну реакцію кожної дитини (міміку, пантоміміку, жести, мовлення).

Високий рівень: уважно слухають твір від початку до кінця, проявляють цікавість до змісту музичних образів, яскраво й активно виявляють свої враження емоціями, жестами, мімікою, пантомімікою, мовою (співом), зацікавлені в спілкуванні з педагогом із приводу обговорення музичних вражень.

Середній рівень: зосередженість уваги під час звучання музичного твору виникає за умов емоційної підтримки з боку дорослого, тривалість сприйняття пов'язана з наявністю яскравих стимулів, дитина не здатна до кінця прослухати твір самостійно. Ініціативні творчі дії відсутні; емоційно-рухові прояви, такі як пантоміміка, вокалізації, танцювальні, образні рухи мають схематичний, одноманітний характер, виразність і художня оформленість з'являються за підтримкою й за наслідуванням дій дорослих. Дитина не проявляє самостійності в бажанні слухати музику, але водночас не відмовляється від спілкування з дорослим, ділиться враженнями про прослухане, формулює аргументовані судження про той чи інший музичний твір.

Низький рівень: не реагують на музику, не виявляють зацікавленості твором, постійно відволікаються, їхня емоційна реакція не пов'язана зі слуханням твору мистецтва. Зосередженість уваги й тривалість сприйняття мають нестійкий характер. Дитина неохоче відгукується на емоційні стимули дорослого, що мають на меті активізацію сприйняття музичних творів. Не виявляє цікавості до змісту музичних образів. Емоційно-рухова активність є відсутньою або з'являється за наслідуванням дій дорослих. Під час рухової активності дитина є емоційно індіферентною, рівно, спокійно ставиться до музично-творчих дій дорослих. Інтерес до творчої інтерпретації музичного образу відсутній. Відмовляється слухати музику.

Додаток Д

Методика визначення рівня цілісності чуттєво-художнього сприйняття

Методика вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картині (Автори Г. Урунтаєва, Ю. Афонькіна) [54].

Мета: визначення рівня цілісності чуттєво-художнього сприйняття дітей під час розглядання ілюстрації, виявлення ступеня розуміння та усвідомлення дітьми емоційного стану зображених образів.

Стимульний матеріал: ілюстрація художника В. Єрко до казки Г. Андерсена «Снігова королева».

Процедура спостереження: Експериментатор пропонує підгрупі дітей розглянути книжкову ілюстрацію до казки «Снігова королева» і відповісти на запитання:

1. Хто зображений на картинці?
2. Як звуть дітей?
3. Що вони роблять?
4. Як почуває себе Кай?
5. Чому в нього такий настрій?
6. Як почуває себе Герда?
7. Чому дівчинка втішає Кая?
8. Що каже Герда Каю?

При обробці результатів фіксується рівень уваги при розгляданні ілюстрації, правильні відповіді на запитання, виявлення відчуттів дітей.

Протокол фіксації цілісності чуттєво-художнього сприйняття дітей старшого дошкільного віку під час розглядання ілюстрації

№	Прізвище, ім'я	Рівень уваги	Відповіді на запитання								Рівень емоцій	Загальний результат
			1	2	3	4	5	6	7	8		

Високий рівень: уважно розглядають ілюстрацію, відповідають на всі запитання правильно, активно й яскраво виявляють свої відчуття.

Середній рівень: відволікаються при розгляданні ілюстрації, відповідають правильно на 3-4 запитання, виявляють нестійкість емоційної реакції.

Низький рівень: не виявляють зацікавленості ілюстрацією, постійно відволікаються, відмовляються від відповідей, або відповідають правильно менш ніж на 2 запитання, не виявляють емоційної реакції або їх реакція не пов'язана з розгляданням ілюстрації.

Додаток Е

Методика визначення рівня здатності дітей до входження в образ

Методика вивчення рівня здатності дітей до перевтілення під час виконання ігрових вправ (Автори Н. Краснощокова, Н. Аніщенко, В. Саприкіна [2]), модифікована відповідно до завдань дослідження.

Мета: визначити рівень здатності дітей до перевтілення під час виконання ігрових вправ.

Стимульний матеріал: картки з зображенням дерев (тополі, ялинки, верби, дуба, берізки).

Процедура спостереження: Експериментатор пропонує підгрупі дітей розглянути картки з зображенням дерев (тополі, ялинки, верби, дуба, берізки) і знайомить дітей із правилами гри «Перевтілення». Починається гра, педагог показує картку з зображенням дерева, діти перетворюються на казковий ліс.

При обробці результатів фіксується рівень уважності при сприйнятті картинки, спритності, вміння легко «входити» в образ, самостійно відтворювати особливості дерева за допомогою пози, міміки, рухів тіла.

Протокол фіксації здатності до перевтілення під час виконання ігрових вправ

№	Прізвище, ім'я	Рівень уваги	Спритність	Рівень перевтілення			Загальний результат
				Поза	Мімка	Рухи тіла	

Високий рівень: впізнають зображення на картинці, відтворюють особливості дерева за допомогою пози, міміки, рухів тіла, самостійно використовують означені засоби зовнішньої виразності.

Середній рівень: упізнають зображення на картинці, при відтворенні особливостей дерева наслідують дії інших дітей.

Низький рівень: не виявляють зацікавленості картинкою, відволікаються, пасивно відносяться до перетворення, поза і рухи не пов'язані з образом дерева.

Додаток Є

Методика визначення рівня інтересу дітей до образотворчої діяльності та отримання задоволення від неї

Методика «Вибір картинок» С. Забрамної, модифікована відповідно до завдань дослідження [54].

Мета: визначити рівень інтересів дітей, переважних видів діяльності (образотворча, музична, ігрова, трудова, навчальна).

Стимульний матеріал: 9 карток із зображенням різних видів діяльності: образотворчої (дитина малює, ліпить, вирізає), музичної (дитина грає на музичному інструменті, слухає музику, танцює), ігрової (дитина грає з ведмедиком), трудової (дитина миє посуд), навчальної (дитина читає книжку).

Процедура проведення: Перед дитиною довільно розташовують 9 карток із зображеннями, пропонують розглянути їх, після чого дають інструкцію: «Візьми ту картку, на якій зображено те, чим би ти хотів (ла) зайнятися».

З метою дослідження рівня інтересу до образотворчої діяльності та отримання задоволення від неї дитині пропонується обрати художні матеріали і створити малюнок.

При обробці результатів фіксується швидкість вибору картки, сталість переваги при виборі, зацікавленість процесом малювання, отримання задоволення від його процесу та результату.

Високий рівень: швидко обирає картку з зображенням образотворчої діяльності, виявляє стійкий інтерес до малювання, задоволення від процесу образотворчої діяльності та створеного малюнку.

Середній рівень: виявляє певні труднощі при виборі картки, але протягом 2–3 хвилин обирає картку з зображенням образотворчої діяльності, виявляє інтерес до малювання, задоволення від процесу художньої творчості, але прояви нестійкі, характеризуються відволіканням.

Низький рівень: не може визначитися з вибором або відразу обирає картку з зображенням інших видів діяльності (музичної, ігрової тощо), не виявляє інтересу до малювання, задоволення від його процесу та отриманого результату.

Додаток Ж

Методика визначення рівня володіння технічними навичками зображення та здатності до самостійного створення художніх образів у малюванні

Малювання за власним задумом за методикою І. Ликової [54].

Мета: визначити рівень володіння технічними навичками зображення під час образотворчої діяльності за власним задумом із довільним вибором художнього матеріалу та здатності дітей до самостійного створення художніх образів у малюванні.

Матеріал: фарби гуашеві, пензлі трьох розмірів, фломастери, кольорові олівці (12 кольорів), кольоровий папір (у наборах), папір білий трьох форматів (А3, А4, А5).

Процедура спостереження:

Із дітьми проводиться природний педагогічний експеримент. В окремому приміщенні обладнується місце для індивідуальних занять із дітьми. На столі вільно розміщуються різні художні матеріали для вільного вибору їх дітьми в ході експерименту. Дітей запрошують індивідуально і пропонують розглянути матеріали. У невимушеній ігровій формі дитині пропонується назвати все, що вона бачить (при цьому фіксується загальне орієнтування дитини в художніх матеріалах), і вибрати, чим би вона хотіла малювати. Пропонується також вибрати матеріали і створити художній образ за власним задумом.

Під час вимірювання сформованості навичок в образотворчій діяльності в ході експерименту фіксуються: вибір дитини, зовнішні прояви її реакції на ситуацію, послідовність розвитку задуму, сполучення видів діяльності, коментарі в процесі дій, ігровий і мовний розвиток художнього образу.

Аналіз виконання завдання:

Аналіз малюнків здійснюється за рівнями володіння технічними навичками образотворчої діяльності в малюванні:

- знаходження адекватних виразально-образотворчих засобів для створення художнього образу: а) кольору, б) формоутворення, в) композиції;
- самостійність при виборі теми, художніх матеріалів і засобів художньої виразності;
- велика динаміка малого досвіду, схильність до експериментування з художніми матеріалами;
- практичні вміння (володіння зображувальними матеріалами й засобами для створення художнього образу) і загальна ручна вмілість;
- індивідуальний почерк дитячої продукції.

Характеристика рівнів

Високий рівень: дитина виявляє самостійність при виборі теми, художніх матеріалів і засобів художньої виразності, створює (відповідно до віку) різноманітні художні образи на основі різних виражально-образотворчих засобів (кольору, формоутворення, композиції), використовує власний досвід, практичні уміння, експериментує з художніми матеріалами, виявляє ручну вмільість та індивідуальний почерк.

Середній рівень: дитина відчуває незначні труднощі дитина при виборі теми, художніх матеріалів і засобів художньої виразності, намагається створити художні образи на основі одного або двох виражально-образотворчих засобів (кольору, формоутворення), цікавиться різними художніми матеріалами, але не наважється до експериментування з ними, відчуває незначні технічні труднощі з причини недостатньої сформованості окремих практичних вмінь.

Низький рівень: дитина не виявляє адекватного інтересу до художнього матеріалу, самостійно не може обрати тему, матеріали та виражально-образотворчі засоби, діяльність з матеріалами відбувається на рівні маніпулювання і не досягає експериментального рівня, практичні вміння не сформовані.

Під час вимірювання здатності до самостійного створення художніх образів у малюванні проводиться аналіз дитячого малюнку.

Критерії аналізу малюнку: зміст зображення (повнота створеного образу); передача форми художнього образу; будова предмета; композиція; колір.

Характеристика рівнів

Високий рівень: дитина виявляє стійкий інтерес до самостійного створення художнього образу, передає форму та частини предмету з дотриманням пропорцій, розташовує зображення по всій площині аркуша, передає реальний колір і складає багатобарвну палітру в малюнку, деталізує образ дрібними деталями, прикрашає декором.

Середній рівень: дитина виявляє деякі труднощі в самостійному створенні художнього образу, незначні перекоєчення форми і будови предмету, розташування образу на смузї аркуша, випадкову перевагу декількох кольорів або відтінків, робить спробу деталізувати образ дрібними деталями.

Низький рівень: дитина не виявляє інтересу до створення художнього образу, передає приблизну форму предмету, розташовує неправильно частини предмету, виявляє байдужість до кольорів, зображує в одному кольорі або випадково взятими кольорами, не деталізує образ дрібними деталями.